

Lisa Monica Aslaksen

“Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde”

Čáppagirjjálašvuoha historjjá mitalussan ja Heaikka
duppal doaibma Árbbolaččat-trilogiijas

Sámegiell girjjálašvuoda mastergráda bargu

Humanisttalaš fakultehta

Romssa Universitehta

Čakčat 2007

SISDOALLU

1. ÁLGGAHUS.....	3
1.1 Jovvna-Ánde Vest čállosat.....	3
1.2 Almmolašvuoda beroštupmi <i>Árbbolaččat</i> girjiide.....	4
1.3 Álgoálbmotparadigma.....	9
1.4 Etnokritihkka.....	11
1.5 “Earát”.....	14
2. METODALAŠ DUOGÁŠ	17
2.1 Persovdna dulkon	18
2.2 Mitalanvuogi dulkon	20
2.3 Čoahkkáigeassu <i>Árbbolaččat</i> trilogijjas	23
2.3.1 <i>Árbbolaččat</i> - ráiddu vuosttas oassi	24
2.3.2 <i>Árbbolaččat</i> - ráiddu nubbi oassi	25
2.3.3 <i>Árbbolaččat</i> - ráiddu goalmát oassi	27
3. ANALYSA	29
3.1 Risten-Heikka dovdomearkkat	29
3.2 Heikka doaibma <i>Árbbolaččat</i> romána ráiddus	30
3.3 Heikka prošeaktaárvvu veahkit	35
3.3.1 Hemmo eanu	35
3.3.2 “ <i>Mu ruoktu lea doppe gos mu bargu lea</i> ”	36
3.3.3 Heandarát	39
3.3.4 Árbbit veahkkin Heikii	40

3.3.5 Jahkiáigodagat ja dálkkit	41
3.4 Ethos – man láhkai Heaika doaibmá iešguđetgelágan diliin	42
3.5 Heaika muitaleaddjin ja váldopersovdnan	46
3.6 Heaikka dáhpáhusat gávpogis	49
3.7 Heaikka rievdan	52
4. KOMPARATIIVA JA KULTURSISKKÁLDAS DULKON FÁTTÁ EKTUI.....	55
4.1 Ođđaáiggi boahтин.....	57
4.2 Ođđa hástalusat ealáhusain	58
4.3 Sápmelašvuoda boahhteáigi	62
4.4 Sámegiela dilli.....	70
4.5 Máhte báikki vuoiŋnalaš eallin.....	72
5. LOAHPAHEAPMI	75
GÁLDUT	77

1. ÁLGGAHUS

1.1 Jovnna-Ánde Vest čállosat

Jovnna Ánde Vest lea čállán dán rádjai guhtta romána. Su vuosttas girji *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* ilmmai 1988. Dán čáppagirjjálašvuoda tekstii vulggii inspirašuvdna áhččis ja su bajásšaddan Roavesavvonis. Girji lea muitalus su áhčči birra, ja man láhkai lei bajásšaddat uhca Sámi gilážis. Mii beassat dovddadit árgabeaivválaš dáhpáhusaide ja muittuide. Dáinna girjiin vuittii Vest sámi románagilvohallama 1988, dáinna vuottuin Vest oaččui vuosttaš sámi romána bálkkašumi. Su nubbi romána ilmmai jagi 1990 *Kapteainna Ruvsu* ja *Eallinbihtát* romána fas 1991. Dáid guovtti románaid fáttát leat amasmuvvan ja oktovuolta olggobealde iežas bajásšaddan guovlluid.

Árbbolaččat-ráidu masa gullet golbma girji leat ilbman jagiid 1996, 2002 ja 2005. Dáin girjiin Vest máhccá ruovttoluotta Sápmaí. Mii beassat čuovvut ovttá soha ja mo sin dilli rievdá ođđa áiggi bohtimin. *Árbbolaččat*-ráiddus guoskkahit fáttát mat leat sihke su vuosttas girjii ja maiddái *Eallinbihtát* románas. Juona dáfus sirdá *Eallinbihtát* romána olggobeal Sámi, ja mii beassat oahpásmuvvat albmán gii lea vuolgán buoret eallima oheat eará sajis go šaddanbáikkis. Sullasaš olbmuid beassat mii maiddái oahpásmuvvat *Árbbolaččat*-ráiddus, muhto mii eat datte beasa diehtit mii geavvá olggobealde Sámi. Vállo fáddá lea man láhkai eallin lea smávva gilážis Sámis ja mo dán báikki ássit vásihit ođđa áiggi bohtima, ja man láhkai ođasmahttin váikkuha olbmuid eallimii. *Árbbolaččat* ráidu lea kollektiiva romána ja mii beassat oahpásmuvvat ollu olbmuid. Vest čilge rievdamiid servodaga olbmuid sielueallima bokte.

Jovvna Ánde Vest lea muđui bargan ollu giellajorgalanbargguid, son lea jorgalan sihke fágagirjiid ja maiddái čáppagirjjálašvuoda girjji. Vest lea maid čállán sámi synonyma girjji. *Cafe boddu* (1991) eassačoakkáldagas son lea čállán teavstta “*Sápmi servodaga olggobealde geahčadettiin*”. Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleddjiidsearvvi 10-jagi ávvučállagis *Čállet Sámi Verddet* mii ilmmat 2002 lea Vest čállán fágaartihkkala sámeálbmoga ovdáneami birra. Dán artihkkalis vuhttojit maiddái jurdagat mat bohtet ovdán su románain. Vest lea maiddái čállán novealla mii lea ilbman “*Sámis*” nammasaš girjjálašvuodaáigečállagis 2006. Dál son lea álggahan odđa romána, ja dat šaddá hirbmat gelddolaš beassat lohkat odđa sámegeielat romána ovttá sámi buoremus prosaisttain. Jovvna-Ánde Vest lea njunuš sajis sámi girjjálašvuoda birrasis.

1.2 Almmolašvuoda beroštupmi *Árbbolaččat* girjiide

Mediaid beroštupmi sámi čálliide gal ii leat nu stuorrát vuoruhuvvon. Mediat eai oru vuoruheamen árvvoštallat odđa girjiid. Jovvna-Ánde Vesta ektui gal liikká sáhtta giddet juoidá báhpárii árvvoštallamiid hárrái. Eai leat nu galle árvvoštallama mat leat ilbman sámi mediain, ja lea maiddái dábbalaš ahte go odđa girji ilbmá de dat mediain dušše namahuvvo ahte odđa girji lea ilbman. *Árbbolaččat*-ráiddus gal leat moadde árvvoštallama mat leat ilbman sámi mediain. Jouni Kitti *ÁŠŠU* bláđi ovddas, Elle Márjá Vars *ÁŠŠU* áviissa ovddas ja Harald O. Lindbach *Ságat* ovddas lea buohkat čállán árvvoštallamiid Jovvna-Ánde Vesta *Árbbolaččat*-ráiddus. Ráidu lea maiddái árvvoštallon eará girjjálašvuodaáigečállagiin. Ráiddu nubbi ja goalmmát oasis leat maiddái ožžon beroštumi eará láhkai. Jovvna Ánde Vest oáčču girjjálašvuoda bálkkašumi Sámi Ráđis *Árbbolaččat* II-girjji ovddas 2003, ja lei evttohuvvon Davviriikkaid Ráđi girjjálašvuoda bálkkašupmái *Árbbolaččat* III-girjji ovddas 2006. Mun áiggun dán oasis geahččat vuodoleabbot man láhkai *Árbbolaččat*-ráidu lea árvvoštallon.

Harald O. Lindbach čállá iežas árvvoštallamis *Sáгат* áviissas cuoŋománu 12. beaivve 1997, ahte girjji lágádus ii leat bures ovddidan dán girjji. Lindbach dadjá ahte nu go Davvi Girji OS lea ovddidan girjji, de orru leamen ahte dákkár sullasaš girjjit almmuhuvvojit stuorra loguid mielde. Lindbach čállá ahte dákkár girji ii leat goassige almmuhuvvon sámegillii, iige boađe dávjá dákkár girji earáge gielaide. Nu sáhtta ge vuohttit ahte ráiddu vuosttaš oassi váldojuvvui bures vuostá. Lindbach dadjá ahte Vest lea eanemus lihkostuvvan dialogaid bokte govvet olbmuid, muđui ii leat čállii nu sihkkar iežas peannain. Lindbach loahppajurdda vuosttaš *Árbbolaččat* girjjis lea ahte dát girji lea dehálaš girji uhca báikegotti birra čállon stuorra girječállis. Árvvoštallan gal eanaš sisttisoallu resymea girjjis, ja ii leat gal nu čieŋus árvvoštallan. Lindbach čálii guokte árvvoštallama *Sáгат* aviisii *Árbbolaččat* vuosttas girjjis. *Árbbolaččat* vuosttaš oassi deaddiluvvui guovtti háve danin go vuosttaš almmuhusas ledje nu ollu prentenmeattáhusat. Teknihkalaš sivaiddihte girjji bihtáidjuohku lei báhcán moivvasin. Loahpalaš gielalaš divvumat eai lean váldon vuhtii.

Jouni Kitti lea *Áššu* áviissa ovddas čállán árvvoštallamii *Árbbolaččat*-ráiddus. Kittis lea hui positiivalaš árvvoštallan, ja rámidá girječállii giellageavaheami ja maiddáii fáttá ektui, mii lea miellagiddevaš ja áigeguovdil otnábeaivve sámiservodagas. Kitti dadjá ahte Vestas lea máhttu ja dáidu muitalit dáhpáhusaid ja olbmuid sielueallima dan láhkai ahte dábálaš lohkkái rahpasit áššiidd mearkkašumit. Kitti mielas Vesta čállinattáldagat gullet buoremusaid searváii sámi čálliid gaskkas. Kitti nu rámidá *Árbbolaččat* nuppi oasi, ahte čállá vel: “*Muhto dakkáražžan ge Badje-Detnui guoskevažžan dat dálá čáppagirjjálašvuoda girjjiin lea maiddáii okta buoremus servodat govvejumiin maid mun dieđán.*” (*Áššu juovlamánu 6. b. 2002*).

Elle Márjá Vars lea maid árvvoštallan *Árbbolaččat* vuosttaš oasi. Vars čállá ahte leat jo ollu girjjit main lea muitalus Deanuleagi ássiidd birra, muhto dát girji lei erenoamáš dan bokte go girjji olbmot leat nu suohttasiin ja vuohkkasiin čilgejuvvon. Son dadjá ahte girjji olbmot leat nu “ártegat”.

“Juohkehaččas lea juoga ášši mii lea dušše su, maid čađat jurddaša. Heaikkas su murrenášši, Hemmos diet čiktin, Káisás su galbma náittusdilli, Issáhís su málen, áhkus su juolgeseargghagat ja nu ain.”

Vars dadjá ahte Vest lea nu čeahppi dahkat olbmuid girjjis nu jáhkehahtti ja dat dagaha ahte lea gelddolaš lohkat su girjjiid.

Nordic Literatures (2006) lea Jogvan Isaksen čállán árvvoštallama *Árbbolaččat* III ovddas. Su mearkkašumit lea ahte Vest čállá hui eahpesympahtalaččat sámi báikegotti birra. Isaksen dadjá ahte lea veahá amas lohkkái gii lea lullin eret, áddet man garra dilli sámi guovllus lea. Liikká dát áddejupmi gal boahtá, jos smiehtasta moadde buolvva ruovttoluotta Skandinavia ássiid ektui. Dalle lei seammalágan dilli olles Skandinavias ja láikivuohta ii bálkkáhuvvon, ja aivve garra bargguin lihkestuvai. Isaksen čállá ahte Vest lea bures lihkestuvvan čilget árgabeaivválaš bargguid, dego murren ja guolásteapmi. *Árbbolaččat* ráiddu váldoolmmoš lea maid bures govviduvvon, ja Isaksen čállá ahte Heaikka rahčamuš čállinbargguin lea mielde čájeheamen man láhkai boares kultuvra lea jávkamin. Isaksen dadjá ahte dát govvideapmi sámi servodagas čájeha man gierdavaš olmmoš ferte leat davvi guovlluin. Son smiehttá dálkki ektui, ahte lea oanehis geassi ja skápma, ja maddái guhkes dálvviid birra goas ii sáhte eará bargat go dikšut šibihiid. Servvodat govvideapmi dán girjjis lea oalle erenoamáš ja Isaksen dadjá ahte dákkár servodateallin ii gávdno eará odđa áigásaš servodagain. Olbmot leat bajásšaddan luonddu kriteriijaid bokte, ja leat oahppan ja hárvánan dákkár eallimii.

Lea gelddolaš lohkat maddái árvvoštallamiid maid earát go sámit leat čállán. Isaksen árvvoštallamis vuhtto ahte lohkki ii lean seammaláhkai lahknonan tekstii, go dan maid sámi árvvoštallit ledje. Dát čájeha maddái ahte ráiddu logadettiin lea buorre, go lea sámi kultuvrralaš máhttu. Dat lea mielde dagaheamen ahte lea álkit áddet teavstta ja teavstta fáttáid. Dása sáhttá maddai čatnat “insider/outsider” oaidninvugiid. Čilgen dán lagabui

metodalaš duogáža kapihttalis, gos deattuhan álgoálbmot dutkanparadigma.

Dát árvoštallamat maid mun lean geahčadan, dain lea oktasaš dat ahte buohkat leat rámidan Vesta govvideami olbmui *Árbbolaččat*-ráiddus. Dialogaid bokte lea Vesta nagodan čájehit iešguđege olbmo nu jáhkehahttin ja bures ahte sáhtta álkidit sirret daid iešguđetge olbmuid ráiddus. Logadettiin orru ahte dovda dáid olbmuid, ja jurdagat mannet vajot sámi smávva báikegottiide. Vesta ráiddus leatge ollu olbmot mielde, muhto su attáldagat addit dovdomearkkaid juohke olbmuid dagaha ahte lea álki lohkat ja diedát maiddái vajot gean birra lea sáhka.

Árbbolaččat-ráidu ii leat muđui gal olus dulkojuvvon akademalaččat. Sámi čálakultuvrralaš áigečállagis *Sámis* nr.1 2005, lea árvoštallan maid girjjálašvuodadutki Harald Gaski lea čállán. Son dadjá ahte triologiija hui vuohkkasit govve smávva sámi báikegottáza rievdamana maŋŋá nuppi máilmmisoadi. Vest lea čeahpit mitalan mo eallin nuppástuvvá ođđa áiggi bohtima geažil. Gaski čállá ahte Vest ii mana dan gillárie ahte čilge nuppástuvvama, muhto čilge baicce nuppástuvvama olbmuid sielueallima rievdadeami bokte, persovnnaid jurdagiid bokte. Gaski maiddái namuha ahte girječálli giella lea eallaseabbo ja čállin gelddoleabbo go dan guokte ovddit girjjiin, nammalassii *Eallinbihtát* ja *Kapteainna ruvsu* románain. Gaski dadjá ahte Vesta nannoseamos bealli lea dialogat mat lea ráiddus. Vesta prosagiella orru dávjá lahkoneamen áššeprosa, muhto čáli sátneriggodat ja giellačehppodat dagaha ahte triologiija lohkki návddaša girjjiid. Gaski čállá ahte Vest lea geavahan čáppagirjjálašvuoda vejolašvuodaid dadjat juoidá historjjá birra muitalettiin olbmuid birra geat dalle elle ja doibme. Girjji dehálaš duogábeale fáttá birra Gaski čállá ahte leago ođasmahttin ja ođasmuvvan váikkuhuvvon giliolbmuid haga, dahje ledje go sii maid mielde stivremin nugohčoduvvon ovdáneami. Gažaldagat man muddui olbmot ieža ledje mielde stivremin ovdáneami bohtet jurdagii logadettiin girjjiid. Eai boade gal dasa vástádusat trilogiijas, muhto girjji fáddá lokte diekkár jurddašeami logadettiin girjji. (*Sámis* nr. 1 2005: 26-28).

Girjjálašvuoda dutkama oktavuodas gal ii leat nu ollu mii lea dutkon Jovvna-Ánde Vest teavsttaid hárrái. John Trygve Solbakk lea váldofágabarggustis *Sámis gáidan teavsttat* (1995) čállán Jovvna-Ánde Vest čáppagirjjálašvuoda buvttadeami birra. Solbakk lea erenoamážit geahčadan *Eallinbihtát* ja *Kapteainna ruvsu* románaid. Solbakk lea geahčadan dáid románaid dan láhkai ahte dát eai leat dadjon ahte persovnnat leat sápmelaččat. Románain ii boađe ovdán makkár čeardda olbmui lea sáhka, muhto bohtet liikká ovdán unnitčeardda olbmuid vásáhusat. Románaid dáhpáhusat leatge oahppásat sámi lohkkiiide, ja dan láhkai leat guovddážis Sámi máilmmis. Solbakk lea erenoamážit geahčadan eksisteanssalaš gažaldagaid Vest románain. *Kapteainna ruvsu* románas Solbakk čállá man láhkai romána váldopersovdna, Kapo, vällje eallima dáfus. Kapo oažžu eallimis hástalusaid mat rievdadivčče eallima, son oažžu fáldaga Paulsenis, kapteainnas váldit badjelasas fatnasa. Kapo dahtte ii vällje dán dahkat, son guođđá mearraalbmá eallima ja báhcá amas eatnamii. Solbakk geahččá Kapo välljema Sartrea digaštallama ektui, man láhkai olmmoš lea friddja ja man láhkai vällje. Sartrea ektui Kapo lea välljen vuolitárvosaš eallima. Solbakk fas čájeha man láhkai Kapo motiivvat välljema hárrái šaddet allaárvosažžan. Kapo ieš čilge manin vällje nie mo dahkká, ja jurdagat bohtet lohkkái ahte Kapos leat dihto vuordámušat eallimii.

Solbakk čállá maiddái dutkosis *Eallinbihtát* romána birra. Dás son čájeha man láhkai oktovuoda dovdu báidná eallima, ja man láhkai dát dovdu sáhtta čuovvut olles eallima. Mun áiggun máhccat *Eallinbihtát* románii, dulkodettiin komparatiivvalaččat *Árbbolaččat* trilogiija.

Árbbolaččat II-girji oaččui 2003 Sámerádis girjjálašvuoda bálkkašumi. *Árbbolaččat* III-girji lei evttohuvvon Sámi Girječálliid Searvvis Davviriikkaid Ráđi girjjálašvuoda bálkkašupmái 2006. Girjji presentašuvnnas čilgejuvvo ahte girji addá ealli gova sámi uhca báikegottážis. Persovnnat mat leat govviduvvon livččii dego váldon sámi duohta máilmmis. Presentašuvnnas dadjo maid ahte Vest ii čilge muitalusa

stuorra sániin, muhto geavaha govvgiela ja ironia muiččettiin girjji historjjá. Vest čállingiella lea maiddá rámiduvvon su giellariggodaga geažil. Čáli geavaha iežas stuorra jiena savkaleamen lohkaí girjji historjjá.

1.3 Álgoálbmotparadigma

Dán oasis áiggun čilget oanehaččat mii lea álgoálbmot dutkanvuohki. Háliidan čájehit makkár erohusat leat eanetlogukultuvrra ja unnitlogukultuvrra jurddašeami ektui, ja mo dan sáhtá čilget álgoálbmot perspektiivva vuodul. Mun lean muitalan oanehaččat girjeárvoštallamiid ektui man lágan erohus sáhtá leat kultursiskkáldas ja kulturolggobeale árvoštallamiin. Álgoálbmotparadigma čuohcá mu bargui dan láhkai ahte áddet teavsta álkibut de lea buorre go geavaha dutkanvugiid mat deattuhit kultursiskkáldas áddejumi. Erenoamážit guoská dát fáttá áddejupmái ja maiddá karakteraid jurddašeami ektui girjjálašvuodas, ja mu barggu ektui.

Dála álgoálbmotdutkan deattuhit ahte lea dehálaš geavahit álgoálbmogiid kultursiskkáldas oainnu dutkkadettiin álgoálbmogiid. Dutkanparadigma lea rievdagohtán, dutkit deattuhit ovdáneami álgoálbmogiid perspektiivva vuodul. Sámi dutkamiid dáfus lea dehálaš ovdánahttit sámi kultuvrra ja servodaga. Lea maiddá dehálaš geavahit sámegeiela dutkangiellan, dat lea mielde ovddideamen sámi dieđalaš čállagiid ja giellageavaheami. Veardidettiin ovddeš dutkanparadigmaid, de oaidná erohusa das ahte ovdal deattuhedje dutkit dokumenterema, vurkema, musealiserema, suokkardallama ja teoretiserema stuorra servodagaid premissaid vuodul. (Porsanger 2005: 4).

Álgoálbmot metodologiijat ii leat dušše okta, sáhtá mánggaláhkai dutkat álgoálbmogiid. Álgoálbmot metodologiijaid vuodđun galget leat mánggat álgoálbmogiid árbevierut. Guovddážis ferte leat álgoálbmoga diehtu, máhttu ja beroštupmi go lea sáhka dutkamis álgoálbmogiid.

Linda Tuhiwai Smith lea čájehan makkár erohusat leat jurddašuvugiin gaskal oarjimáilmmi akademihkkariid ja álgoálbmogiid oainnuin dan hárrái mo oarjimáilbmi lea váikkuhan álgoálbmogiidda. Smith dadjá ahte oarjimáilmmi akademihkalaš perspektiiva lea álgoálbmogiid ektui nu ahte sii oidnet sin vuosttaš deaivvadeami álgoálbmogiin dego fuomášupmin. Álgoálbmogiid perspektiivvas deaivvadeapmi eará álbmogiin lea oktavuoha oarjimáilmmiin, muhto maiddái dakkár oaidnu ahte oarjimáilbmi álbmogat leat sisabakkejeaddjit. Oarjimáilmmi dutkit gehčce maiddái álgoálbmogiid dego okta lávki maŋos oppalaččat olbmuide, go álgoálbmogat leat nu primitiivvat ja eai leat nu ovdánan go oarjimáilbmi. Kontrástan dán oidnui lea álgoálbmogiin ahte oarjimáilmmi álbmot bođii sin lusa, ja dagai vearredagu sin vuostá, kulturrievideamin ja álbmotgoddima bokte. Smith čájeha maiddái makkár oaidnu oarjimáilmmi dutkiin lea go buohtastahtá kultuvrraid. Oarjimáilmmi dutkiid oaidnu lea ahte sii ovddastit kultuvrra mii lea buoret ja eanet ovdánan, ja dan bokte áigot sii ovdánahttit álgoálbmogiid iežaset kultuvrra eavttuid mielde. Álgoálbmogat fas vuosttaldit oarjimáilmmi oainnu kultuvrra ektui, ja háliidit baicce dahkat nu ahte álgoálbmogiid kultuvra ealáska. Oarjimáilmmi dutkit oidnet álgoálbmogiid juogalágan fuomášupmin, odđa etnalaš joavkun, dego hybriidan. Dán jurdaga kontrásta lea fas álgoálbmogiid oaidnu mii deattuha ahte lea dehálaš fas ealáskahttit álgoálbmogiid kultuvrraid. (Smith 1999: 87-88.)

Dat mii de lea dehálaš dutkkadettiin lea ahte álgoálbmogiid jurdagat ja máilmmioaidnu lea guovddázis. Smith dadjá maiddái ahte dutkan galgá leat ávkkálaš álgoálbmogiidda min iežamet eavttuid mielde. (L.T Smith 1999: 39).

Dat mii dagaha ahte lea dárbu sierra álgoálbmot dutkanvuohkáii, lea justa dat ahte oarjimáilmmi oainnut ja álgoálbmogiid oainnut ja vuolggasajit leat nu iešguđetgeláganat. Historijá ektui lea maid áibbas nuppelágan áddejumi, jos smiehttá imperialisma ja koloniserema hárrái. Dat lea ávkkálaš ja dárbbalaš álgoálbmogiidda dutkat eará paradigmaid vuodul go

dušše daid vuođul mat lea eurosentralálačča. In oaivvil ahte oarjimáilmmi dutkit eai oppanassiige ádde álgoálbmogiid kultuvrra ja jurddašanvuogi, muhto ahte lea ávkkálaš maiddái dutkat dan láhkai ahte ii álohii geahča dutkanmateriála duššefal eanetlogu kolonisttaid definerejuvvon eavttuid vuođul, muhto siskkáldas kultuvraáddejumiin. Álgoálbmotparadigma ektui sáhtášii loktet álgoálbmogiid árvvu ja iešdovddu, go dan vuolggasadji lea álgoálbmogiid oainnut eaige oarjimáilmmi dutkiid oainnut. Jos buohtastahttá sátnevádjasa *‘Jod̄i lea buoret go oru’*, dáčča variánttain mii lea juste nuppelágan *‘Borte bra, men hjemme best’* dahje *‘Øst vest hjemme best’*, de oaidná vajot ahte dáin guovtti kultuvrraid jurddašanvugiin leat kultuvrralaš erohusat. (Gaski 2003: 9). Kultuvrraid ektui bohtet iešgudetgelágan jurddašanvuogit, ja dan dihte lea dehálaš dutkat sámiiid álgoálbmotperspektiivva vuođul, iige aivvefal eurosentralalaš vugiid bokte.

Otterbech lea čájehan erohusa sámii ja dáčča jurddašeamis earret eará sátnevádjasiin *‘Goalkes čazis lea ollu ruska’* ja *‘Orru čazis lea fuonemus bodni’*. Otterbech lea buohtastahttán dáid sátnevádjasiid dáčča variántan *‘Stille vand har dyp grund’*. Čilgehus dáidda sátnevádjasiid sisdollui lea ahte sámiiit gehččet orru čázi duolvášan, ja govvidit iežaset duottarjogagiin mii lea álohii jođus ja masa ii bisán duolva. Dáčča fas govvida orru čázi jaskatvuođain ja ráfiin. Dás fas oaidná erohusa mo sámiiid ja dáččaid eallinvuohki leamas ja mo sin ideála lea. (Otterbech 1920: 1-9.)

1.4 Etnokritihkka

Dás guoskkahan etnokritihkka, čilgen mii lea etnokritihkka ja mo dan sáhtášii geavahit girjjálašvuođa kritihkkan. Dan vuođul áiggun dulkot *Árbbolaččat*-ráiddu fáttáid viđát kapihttalis dán čállois.

Girjjálašvuođa ektui leat jurdagat bohtán dan láhkai ahte ferte leat vejolaš áddet álgoálbmogiid oainnuid ja dan vuođul lohkat teavsttaid. Ii leat daddjon ahte etnokritihkka ferte geavahuvvot dego áidna rivttes metoda,

muhto dat addá vejolašvuoda áddet teavstta álgoálbmogiid jurddašvuogi mielde. Go girjjálašvuoda lohka, de ferte vuhtii váldit kultuvrralaš dimenšuvnnaid, ja de lohkat girjjálašvuoda kultuvrralaš ja gielalaš konteavsttas. Dán metoda vuoddu lea kultuvrraid deaivvadeapmi. Ferte bures dovdat kultuvrra ja giela. Etnokritihkas sáhtta oaidnit oktasašvuodaid ođđa-historismain ja postkoloniala kritihkain, muhto dat deattuha ollu eanet kultuvrralaš siskkáldas áddejumi. Mun áiggun dás viidasat čilget etnokritihka girjjálašvuodadutkiid Arnold Krupata ja Harald Gaski čilgemiid hárrái.

Etnokritihkka doaba lea bohtán Davvi-Amerihkkálaš girjjálašvuodadutkis Arnold Krupatas. Krupata vuolggasadji lea Davvi-Amerihkká indiánaid girjjálašvuoha. Son lea čállán girjji ‘Ethnocriticism. Ethnography, History, Literature’ 1992is. Son oinnii dárbbu dakkár kritihkkii mii guoskkai Davvi-Amerihká álgoálbmogiidda ja mii guoskkahii antropologiija, historjjá ja girjjálašvuoda kritihka teoriijaide vai beasai áddet indiána ja vilges olbmo oktavuoda girjjálašvuoda ja kultuvrra dáfus. Etnokritihkka tearbma lea vuolán tearpmas ethnohistorjá. Guovddáš ethnohistorjjás lea rádjá gaskal ‘mii’ ja ‘sii’. Dainna oaiuvilduvvo rájât guovtti kultuvrra gaskka. Mo guovtti kultuvrra deaivvadeapmi lea. Krupat deattuha dan ahte dán guovtti kultuvrra fámut eai leat dábálaččat seamma dásis. Oarjimáilmmi imperialismá lea ollu váikkuhan álgoálbmogiidda, ja dan ferte váldit vuhtii sihke kulturkritihkas go dávjá leat oarjimáilmmi oainnut earáláganat go álgoálbmogiid oainnut. Rájât mat leat váikkuhan kulturkritihkkii leat; oarjimáilbmi ja earát, mii ja sii, antropologiija ja biologiija, historjá ja myhtat. Dt rájât leat álohii jorggu nuppi kultuvrras. Etnokritihkka maid deattuha ahte ferte kultuvrralaš konteavstta deattuhit logadettiin álgoálbmotgirjjálašvuoda. Duohtavuodát ja diehtagat sáhttet leat earáláganat álgoálbmogiid oainnuid mielde, nu ahte etnokritihkka lea duogábealde objektivisma ja relativisma.(Krupat 1992: 4-27.)

Krupata lea viiddidan su etnokritihka nu ahte das sáhttá oaidnit oktavuoda poastakolonialisma lahknanvuogi ektui. Son lea dan gohčodan anti-imperialalaš jorgaleapmi ‘anti-imperial translation’. Dán vuogi mielde sáhttá áddet earálárganvugiid ja gealddu gaskal indiána girjjálašvuoda ja imperialisttalaš guovddáža. Dat mii lea erohus sámi dillái lea ahte Davvi-Amerihkká indiánat čállet eanaš eanjalasgillii. Krupata oaivvilda dan bokte ahte eanjalasgiela geavaheami bokte olaha guovtti joavkkuide, vuosttaš joavku leat indiánat, geat sáhttet lohkat linjjáid gaskkas kultuvramearkkašumiid maid sii geat eai leat indiánat eai ádde, nubbi joavku leat sii geat eai leat indiánat.

Sámiid ektui leat maid muhtun girječállit geat geavahit majoritehtagiela, muhto liikká leat čadnon sámi kultuvrii ja sámi jurddašvuohká. Jorgaleapmi lea dehálaš leago sáhka indiána dahje sámi girjjálašvuodas, olahan dihtii eanet lohkkiide. (Gaski 1998: 33-39).

Krupat maid dadjá ahte son ii sáhte etnokritihka gohčodit álgoálbmotkritihkkan, danin go son ii sáhte hállat indiánaid ovddas dahje indiánaide. Son maiddái bidjá gažaldatmearkka galggašii dahje sáhtášii go obanassiige leat sierra álgoálbmotkritihkka. (Krupat 1992: 44-45.)

Harald Gaski čállá ahte lea dárbašlaš hábmet sierra álgoálbmot kulturkritihka, dát bargu galggašii dáhpáhuvvat ovttas álgoálbmogiiguin. Álgoálbmogiid máhttu, jurddašvuohki ja dulkonvuohki ferte váldot vuhtii ja dan vuodul hábmet sierra álgoálbmot kulturkritihka. (Gaski 2006: 6). Gaski lea čállán artihkkala mo etnokritihkka sáhtášii sámi oktavuodas geavahit. Son lea ovdamearkan čájehan luoheteavsttaide maid lea váttis dulkot jos ii ádde sámi kultuvrra iige ádde sáme giela. Gaski čállá ahte sámi oktavuodas ferte váldit vuhtii sihke gielalaš, servodat ja kultuvrralaš dili. Etnokritihkkár ferte olles konteavstta váldit vuhtii dulkodettiin ovdamearkkadihtii luohtidajahusaid. Teavsttain sáhttet leat fáttát, mat leat čihkosis teavsttas, ja dan fuobmá son gii váldá vuhtii olles konteavstta sámi dilis, ja gii máhttá giela bures. Dákkár fáttát sáhttet leat ealáskan koloniserema ja assimilašuvnna dihtii. Gaski maid čájeha erohusa

giellageavaheami bokte mii girjjálašvuohta lea sámiid oktavuodas veardidettiin latiinna sániin litera. Sámeielas lea dat erohus latiinna giellan, ahte sámi oktavuodas leat njálmmálaš ‘teavsttat’ maid girjjálašvuohta, dego luohtidajahusat. Etnokritihkka dulko luođi árbevirolaš ja ođđaáigásaš dáiddan, dan seammá birrasis ja konteavsttas gos dat šattai. (Gaski 1998: 33-39.)

1.5 “Earát”

Doahpagat “mii” ja “sii”, ja “earát” leat guovddázis etnokritihkas, ja poastkoloniála jurddašeamis. Arnold Krupat lea čilgen man guovddázis kosmopolitána¹ jurdda lea etnokritihkas. Kosmopolitána lea nuppelágan go nasjonalisma jurdda. Álgoálbmogat leat čadnon eatnamii sihke árbevirolaš ja vuoinjalaččat, sii atnet árvvus ja gudnejahttet eatnama. Kosmopolitána jurdda lea ahte álgoálbmogat leat oassin máilmmiservodagas. Europa nasjonalisma vikkai bilidit kosmopolitána ideálaid 1800 ja 1900 jagiin. Dat mii šattai dehálaš lei etnisitehta, makkár álbmogiid gulai gii. Oarjimáilmmi álbmogat ledje dat álbmogat geat ledje ovdánan ja geain lei rivttes máhttu, oarjimáilmmi jurddašeami mielde. Álgoálbmogiin lea guovllumáhttu, mii vuostálastá oarjimáilmmi systemáhtalaš máhttu. Kolonialaš riikkat badjelgehčče álgoálbmogiid árvvuid ja kultuvrra. Dan maid ferte muitit lea ahte kosmopolitána jurdda lei álgoálbmogiin ovdal go eurohpálaččat johtigohte máilmmis koloniserema dihtii. Etnokritihkka ja kosmopolitána jurdaga vuodul sáhtta čájehit man láhkai oarjimáilmmi epistemologijat ja etihkka sáhtta muhttašuvvat jos dulko álgoálbmogiid jurddašeami vuodul iige oarjimáilmmi vuodul. (Krupat 2002: 16-23.)

¹ Doaba kosmopolitánisma mearkaša máilmmiássi. Kristtalašvuođa ja Augustina ektui mearkaša kosmopolitánisma ahte buohkat leat ássit Ipmila gávpogis ‘City of God’, buohkat leat oappázat ja vieljažat Adama ja Jesusa bokte. (Krupat 2002:15.)

Álgoálbmogat leat čálligoahtán eanet maŋŋá kolonijaaáiggi, mii nogai 1970-jagiin. Vuostárávnjit kolonijja ektui vuhtto girjjálašvuodas hui čielgasit. Sámiid historjjá sáhtá buohtastahttit eará álgoálbmogiiguin. Historjjálaš oktasašvuodát leat eatnamiid rievideamit, baggofárremat, mišuvnadoaibma, skuvllat ja institušuvnnat ja amasgiela fápmu. Girjjálašvuoda ektui leat maid oktasašvuodát álgoálbmogiin. Čállosiin oaidnit kollektiivva jurddašeami ja kultuvrra čállima. Dávjá leat čállosat servodat dili birra, ja leat measta dego politihkalaš čállosat.(Utsi 2002:204-209.)

Álgoálbmot perspektiiva ektui namuhan Frantz Fanon, gii lei eret Franska Anttilain. Fanon lea čállán girjji, *Svart hud vita masker*(1997) gos son muitala makkár stereotiipat ihte Fanona guovllu álbmogii, maŋŋil go sisabahkkejeaddjit bohte. Son lea psykoanalyhtálaččat dutkan mo olmmoš bággejuvvo navdit iežas objeaktan, ja mo fápmu ráhkada identitehtaid. Son namuha ahte sátni neger ii gávdnon ovdalgo sisabahkkejeaddjit bohte sin eatnamii. Negeris de ihte stereotiipat dego ahte sii leat primitiivvat, doavkkit, sii háisot, sii leat spiret ja čáhppes magihka geavahit. Fanon lei vuostá sirret čáhppes ja vilges olbmuid, son dajai ahte mii leat buohkat seammá árvosaččat. Dás oidno de Krupata kosmopolitána jurdda, buot olbmot leat oassin máilmmis.

Edward Said, gii lei girjjálašvuoda professor, lea dutkan kritihkalaččat iešguđetgelágan eurohpálaš teavsttaid imperialisttalaš ideologijaid vuodul. Son háliidii čájehit ahte oarjimaílmmi dutkanparadigma ii lean neutrála. *Orientalisma* girjjiin son čájeha makkár oainnut oarjimaílmis lea ‘Orienta’ hárrái. Said dadjá ahte ‘Orienta’ šaddá oarjimaílmii govas ‘earát’. Orientalismas lea kollektiiva oaidnu mii čájeha ahte eurohpálaččain lea buoret kultuvra go buot earáin geat eai leat eurohpálaččat. Orientalisma lea ideologijja mii bohtá oarjimaílmii diehtagis čájehan dihtii dat mii lea eará go oarjimaílbmi, ja čájehan dihtii ahte oarjimaílmii kultuvra lea buoret go dat eará kultuvrrat. Orientalisma deattuha oarjimaílmii fámu, ja čájeha man geanoheapmi ‘Orienta’ lea. Dat mii lea dehálaš dán oktavuodas leat dat stuorra kultur erohusat mat bohtet ovdán. ‘Orienta’ olbmot

govviduvvojit hui heittohin, sii eai leat ovdánan seammáláganii go oarjimáilmmi álbmot. Said bidjá gažaldatmearkka dasa ahte leago vejolaš juohkit olbmuid duohtavuoda máŋgga sadjái ‘mii’ ja ‘sii’, ja liikká eallit ráfálaččat ovttas. Vai šaddá go oarjimáilbmi eanet oarjimáilbmin ja orienta eanet orientan. (Said 2001: 47-53.)

Fanona ja Saida teoriija vuodul de leat sámit maid gillán seammáláhkai go čáhppes álbmot ja Gaska-Nuortti álbmot. Stereotiipat leat ihtán sámiid hárrái maddái. Stereotiippaid rihkkun lea okta álgoálbmotkritihkka ulbmil. Rauna Kuokkanen artihkkalis boahtá ovdan ahte álgoálbmotperspektiivva bokte ferte rihkkut stereotiippaid, vai álgoálbmogat eai šat govviduvvo dego ‘earán’. Kuokkanen dadjá ahte subjekta ferte leat álgoálbmot, ja ahte jurddašeapmi ii galgga leat gitta oarjimáilmmi árvvuiguin ja oainnuiguin. (Kuokkanen 2000: 419-420.)

2. METODALAŠ DUOGÁŠ

Dat ahte lean välljen čállit Jovvna-Ánde Vesta *Árbbolaččat*- ráiddu birra, bohtá das ahte mu mielas lea Vesta trilogiija áigeguovdil ja gelddolaš sámi kultuvrii. Vest čállin lea dego duodaštusávnnas sámi servodaga govvideapmin. Ollu sámit sáhttet dovdat iežaset Vesta trilogiijas, ja dát kollektiiva ráidu ii čatno dušše ovttá báikái, muhto olles Sápmái. Dan láhkai sáhtta ge jurddašit ahte trilogiija áddejit buoremusat sápmelaččat, ii dušše danin go lea čállon sámegeillii muhto maiddái tematihka dáfus. Logadettiin ráiddu bohtet dovddut ahte dán olbmo gal dovddan, ja duot orru oahppis, dán jáhkán leat oktasaš dovddut sámiide. Trilogiija čájeha man láhkai áiggi rievdan váikkuha olbmuid sielueallimii. Ráidu hástala gal lohkat historjjálaččat ja biográfalaččat, ja bohtet maiddái jurdagat Vesta bajásšaddanguvlui ja maiddái su eará románaide.

Barggu váldo oasis teakstadulkomis in deattut vuosttažettiin čáli biográfalaš dieđuid ja eará dieđuid mat leat teavstta olggobealde. Áiggun deattuhit teakstaimmaneanta dulkonvuogi. Teakstaimmaneanta dulkonvuohkái gullet golbma válddodovdomearkka; -teaksta lea oktasaš ja lea dat áidna mii ovddasta cealkámuša teavsttas, - teaksta lea dat áidna mii muitala teavstta iešvuodaid, norpmaid, karakteraid ja dáhpáhusaid birra, iige relatiiva eará teavstta olggobealde; - teaksta ii gehččo historjjálaš oktavuodas. Teakstaimmaneanta dulkon šaddá vel eanet miellagiddevaš jos geassá sisa eará osiid, dego geahččat maid čáli lea ovdal čállán ja maiddái jos váldá mielde dulkomii eará áššiid mat lea teavstta olggobealde. Mu dulkomis áiggun álggos beroštit dušše teavsttas, inge geahča eará áššiid. Sierra kapihttalas mun dulkon komparatiivvalaččat ja čujuhan eará teavsttaide maid Jovvna Ánde Vest lea čállán. Vesta románat gal hástalit lohkat historjjálaš ja biográfalaš lohkanvugiin, ja bođan maiddái čájehit man láhkai sáhtta áddet sámi románaid ja dan bokte maid bohtá oidnosii álgoálbmot jurddašanvuohki ja áddejupmi.

2.1 Persovdna dulkon

Mu dulkomis áiggun čiekŋudit karakteradulkomii ja muitalanvuohká. Dát čadnojit dan láhkai oktii karakterii gean dulkon, go son doaibmá maiddá mitalleaddjin. Mun lean geavahan metodalanja maid Romssa Universitehta, Rolf Gaasland ja Anniken Greve, Textpraxis dutkanjoavku, leat rahkadan. Dát sisttisoallá dulkonmodealla maid lea vejolaš geavahit dulkodettiin iešguđetge girjjálašvuoda teavsttaid. Dulkonmodealla sisttisoallá čuoggáid ja gažaldagaid maid galgá teavsta dulkodettiin vástidit ja guorahallat vuđoleabbo. Metodalanja lea geavahan kápihttal njealjis, gos mun lean välljen metodalanja vuodul čuoggáid mat heivejit mu teakstadulkomii. Fáttá ja persovnnaid áddema ektui lean dulkon kultursiskkáldas áddejumiin. Erenoamážit fáttá dáfus lean gáidan eret teakstaimaneanta dulkonvuogis ja deattuhan álgoálbmotjurddašanvuogi ja kultursiskkáldas áddejumi.

Metodalanja lea juohkán persovdnadulkoma iešguđetge dulkonmáliide. Teavsta olbmuid dulkomii lea metodalanja juohkán guovtti sadjai, ovttá beales lea váldugažaldat ovttá persovnnas, ja nubbi oassi gažada buot persovnnaid. Dulkodettiin ovttá persovnna galgá čilget man lágan persovdna lea, sihke man láhkai lea olggosoidnit, man boaris lea, makkár ámmát lea, galgá maiddá fuolkegaskavuodaid čilget, makkár sosiála sajis persovdna lea, ja maiddá persovnna siskkáldas iešvuodaid ja makkár árvvut olbmos leat. (Metodalanja, 2007).

Persovnna iešvuodaid sáhtta de čilget man láhkai persovdna láhtte iešguđetgelágan oktavuodain. Makkár doaibma ja prošeaktaárvu persovnnas lea teavsttas, lea veahkkin čilget persovnna ethosa. Ethos čilge persovnna morálalaš árvvuid ja miellaguottu. Man láhkai olmmoš láhtte iešguđetge dilálašvuodain, ja makkár jurddašanvuohki lea persovnnas. Dasa mun máhcan kapihttalis 4 gos mun čilgen makkár doaibma,

prošeaktaárvu ja man láhkai váldopersovvna Heaikka ethos lea *Árbbolaččat*-ráiddus.

Persovvna dulkoma dieđuid oažžu muitaleaddjis, goalmmát persovvna muitaleaddjis dahje vuosttas persovvna muitaleaddjis. Goalmmát persovvna muitaleaddji lea dávjá buotdiehti muitaleaddji, muhto sáhtá maiddá doalahit dieđuid olbmuid birra čihkosis. Vuosttas persovvna muitaleaddjis eai leat dat seammá vejolašvuodát diehttit buot olbmuid birra buot dieđuid, nu go goalmmát persovvna muitaleaddjis. Nubbi gáldu karakteraid birra oažžut dieđuid lea ieš persovvnas ja eará olmuin teavsttas. Olbmuid jurdagat ja dagut mitalit makkár olmmoštiipa son lea. Eará persovvnat teavsttas sáhttet maiddá addit gova ovttá olbmos, muhto de ferte maid smiehttat man jáhkehahti dát gáldut leat. Go olbmuid dulko de ferte álggos sirret gaskal persovvna doaimma/doaimmaid ja persovvna dovdomearkkaid. Girjjálašvuodadutkan lea čájehan ahte doaimmaid dulkon lea leamaš guovddázin formalisttálaš ja strukturalisttálaš dulkonvugiin, hermeneutihkkárat leat fas čiekŋudan persovvna dovdomearkkaide. Teakstaimmanantta dulkomis galgá geahččat sihke persovvna dovdomearkkaid ja doaimmaid. (Gaasland 2004: 95-99).

Persovvnadulkomis sáhtá ohcat veahkki sosiologijias ja maiddá psykologijias mearridit persovvnaid rolla ja luohkká sájiid. Ii leat gal nu álki ahte sáhtá dušše coggalit man nu sosiála luohkkái persovvna, juohkehaš gii dulko buktá iežas ja iežas áiggi referánssaid. Lea maid dábálaš earuhit oktaolahat persovvnaid (“flat characters”) ja eatnatolagat persovvnaid (“round characters”) gaskkas. “Round characters” leat eanet ealli olbmot ja sáhttet hirmástuhttit dakkár láhkai ahte lea jáhkehahti persovvnat. Mađe eanet eatnatolagat persovvna lea mađe eanet ealli ja jáhkehahti čájehuvvo persovvna. “Flat characters” leat eanet karikatura láhkai čilgejuvvo persovvna, dát leat persovvnat geat galget gokčat ovttá jurdaga. Ovdáneapmi ja rievdadeapmi sáhtá leat veahkin oaidnit erohusaid oktaolahat ja eatnatolagat persovvnaid gaskka. Persovvnat sáhttet leat dynámalaččat ja rievdat go báiki ja áigi rievdá teavsttas. (Gaasland 2004: 105-109).

Gaasland maid čájeha man láhkai sáhtta persovvna typologijaid earuhit ovttá modealla vuodul masa gullet čieža šlája. Satiira, pikareska, komediija, historjá, sentimenta, tragediija ja románsa. Sihke persovvnat ja fikšuvdnamáilbmi mihtiduvvo máilmmidovddiidusa bokte. Ovdamearkkadihte čájeha satiira ahte fikšuvdnamáilbmi lea vearrát go dat máilbmi maid olmmoš dovdá. Historjá čájeha fas jáhkehahti máilmmi ja lea seammálágan go dat máilbmi maid mii dovdat. Románsa lea fas buoret go dat máilbmi maid mii dovdat. (Gaasland 2004: 109-110).

2.2 Mitalanvuogi dulkon

Mitalanvuogi dulkomis dábálaččat deattuhuvvo muitaleaddji, geat leat muitaleaddjit, muitaleaddji sadji, oaidninčiehkka ja gean birra mitaluvvo. Muitaleaddji lea dábálaččat vuosttášpersovdna muitaleaddji dahje goalmát persovdna muitaleaddji. Vuosttášpersovdna mitala “mun” hámis. Lea dehálaš muitit ahte ferte sirret girječálli ja muitaleaddji gaskkas. Ii leat sihkkar ahte girječállis leat seammá oaivilat go ovdamearkkadihte teavstta persovvna. Girječálli jiena ii leat álki sirret dušše geavaheamen teakstaimmaneanta dulkonvuogi, ferte geassit sisa eará áššiid maid jos áigu dovdat girječálli jiena teavsttas. Teavsttain sáhttet leat eanet go okta muitaleaddji, dalle earuhuvvo gaskal guovtti delegerema. Láskkonjulges ja ceakkonjulges delegeren. Ceakkonjulges delegeren muitaleaddjis lea go goalmát persovvna muitaleaddji addá sáni eará persovvnii su iežas mitalusas. Láskkonjulges delegeren muitaleaddjis lea go muitaleaddji jietna addo eará persovvnii gii lea olggobealde dan vuosttas muitaleaddji mitalusas. (Gaasland 2004: 21-26).

Muitaleaddji temporála saji sáhtta earuhit njeljiin vugiin. Sáhtta mitaluvvot juoga birra mii lea jo dáhpáhuvvan. Muitaleaddji geavaha de preterihtta vearbaid, muhto sáhtta maiddái geavahit dálá áiggi go lea sáhka juoga dramatihkalaš dáhpáhusas. Nubbi vuohki lea mitalit dan

láhkai ahte diehtá mii lea dahkkon, ja das muitaluvvo. Dát vuohki heive go ipmiliin, profehntain ja noiddiin lea muitaleaddji jietna. Goalmmát vuohki lea go muitaleaddji ja dáhpáhusat orrot mannamin seammá áiggi. Dalle geavahuvvo dálá áigi. Dáinna temporála muitalanvugiin boahtá dakkár dovdu ahte lea árjjat lagašvuohta dáhpáhusaide teavsttas. Njealját temporála sadji lea go dáhpáhusat eai dáhpáhuvvo heaittekeahttá, muhto leat juhkkon smávva dáhpáhusaide. Dáid dáhpáhusaid gaska muitaluvvo muitalus. (Gaasland 2004: 26-28).

Muitaleaddji oaidninsadji sáhtta juhkkot mángga oassái, earuhit siskkáldas ja olgguldas oaidninčiega leat guokte vejolašvuođa maid sáhtta geavahit dulkodettiin teavsttaid. Siskkáldas oaidninsadji lea go beassat oaidnit ovttá dahje eanet persovnnaid bokte dáhpáhusaid. Olgguldas oaidninčiehkka lea fas go gean nu olggobeale teavstta čađa vásihat dáhpáhusaid. Muhtomin sáhtta dáinna oaidninsajiin oaidnit hui ollu, muhtomin fas dušše smávva dáhpáhusaid. Lea maiddái miellagiddevaš geahččat gii lea fokálaobjeakta. Muhtun oaidninsajiin sáhttit beassat oaidnit sihke siskkáldas ja olgguldas jurdagiid. Olgguldas oaidninsajiin sáhtta mannat persovnnaid sisa, ja beassat dan bokte diehtit persovnnaid jurdagiid. Siskkáldas oaidninsajiin sáhtta aivve fal muitaleaddji iežas jurdagiid sisa mannat, muhto ii beasa diehttit maid eará persovnnat smihttet.

Árbbolaččat ráiddu dulkomii lean geavahan dán metodalaš vuogi maid lean dás ovdal namuhan. Persovnna dulkomis lean deattuhan gažaldagaid mat gusket makkár doaimmat persovnnas lea teavsttas, ja man láhkai dát doaimmat čájehit persovnna prošeaktaárvvu. Persovnna prošeavtta olaheapmái lean maiddái deattuhan makkár veahkit leat leamaš mielde veahkeheamen. Dehálaš oassi persovdnadulkomis lea maid leamaš man lágan ethos persovnnas lea. Lea dehálaš čájehit man láhkai olmmoš rievdá, ja man láhkai persovdna láhtte iešgudetge dáhpáhusain. Mun lean maiddái guoskkahan persovnnadulkomis man lágan oktavuoha dulkojuvvon persovnnas lea eará olbmuide teavsttas. Dás lea de sáhka skihpárvuođas, ráhkisvuođas, ja eará kvalitatiivva oktavuodát olbmuide. Lean maiddái čájehan man láhkai oktavuodát eará persovnaide leat mielde

váikkuheamen dulkojuvvon persovnna. Dan lean dahkan dan geažil go välljejuvvon olbmot leat dehálačča Heaikka persovdnii ja su eallimii, ja geat leat mielde váikkuheamen Heaikka. *Árbbolaččat* ráiddus leat ollu persovnnat mielde, ja lean ferten rádjet makkár persovnnaid oktavuodaid čilgen.

Mun lean maiddái geahčadan muitaleaddji rolla, áinnas dakko gokko Heaika lea muitaleaddjin. Dat leage dat duppal rolla mii lea hui miellagiddevaš, Heaika doaibmá sihke váldoolmmožin ja historjjá muitaleaddjin. Dása mun máhcan kapihttalis 4.5.

Nuppi oasis mu barggus lean čilgen ráiddu fáttá komparatiivvalaččat ja kultursiskkáldas áddejumiin. Mun lean de välljen gáidat eret teakstaimneanta dulkomis, ja geahčadan čáli eará teavsttaide ja maiddái geahččan fáttá historjjá oktavuodas. Dán oasis lean maid čilgen man láchkai persovnna dulkoma ja muitaleaddji dulkoma ektui bohtá ovdán ráiddu tematihkka.

Metodalanja ektui lean välljen muhtun osiid, mat heivejit mu bargui. Metodalanja ulbmil lea čuovvut čuoggáid metodalanja dulkonmodealla ektui, ja geahččat makkár čuoggát ja gažaldagat leat relevántta tekstii ja iežat dulkomii. Lea ollu maid sáhtašii dulkot *Árbbolaččat* ráiddus, muhto mun háliidin čiekŋudit Heaikka persovdnii ja dan duppal rollii mii sus lea dán ráiddus. Dan dihte in sáhte váldit mielde buot osiid mat gusket metodalanja dulkonmodellii, muhto lean ferten välljet makkár osiide čiekŋudan mu dulkoma ektui.

2.3 Čoahkkáigeassu *Árbbolaččat* trilogiijas

Árbbolaččat-raidu guorrá Máhteža maŋisbohttiid Máhtebáikkis eanuleagis Suoma bealde 1950-logu rájes gitta 1980-logu rádjái. Máhtebáikkis leat logemat dálu gilvojuvvon viiddis njárgii. Dat uhca giláš ii boldojuvvon nuppi máilmmi soađi áigge. Máhtebáikkis lea geaidno oktavuoha stuorát báikái Girkosiidii. Girkosiidas orrut maddái olbmot geain lea gullevašvuohta Máhtebáikái. Badjenjarga lea maid Máhtebáikki láhka. Trilogiijas mii oahpásmuvvat Máhteža maŋisbohttiide ja beassat čuovvut mo sin eallin lea eatnogáttis Sámis. Máhtebáikkis orrut sihke Máhteža ja Máhteža viellja, Máhte-Lásse maŋisboahhtit. Erenoamážit mii beassat dovdiidit Máhteža maŋisbohttiide. Románain mii čuovvut beaivválaš dili ja rahčama sihke bargguid ektui ja maddái psykologalaččat. Árgabeaivválaš dilli čilgejuvvo olbmuid bargguid ja eallin rievdamas odđááigge guvlui. Trilogiija váldo fáddán lea odđááiggi joavdan Sápmai.

Trilogiijas mii oahpásmuvvat máŋgga bulvii. Risten-Heaika gii lea girječálli lea máhccan ruovttoluotta Sápmai. Son orru eatnis árbejuvvon visttis Máhtebáikkis, son lea lagamuš kránnjá Hemmo-ednoi ja su eamidii Riittäi. Veaháš dobbelis lea Áhkku Biret-Káre, Heaikka vilbealli Ándde, Ándde eamit Birggeha ja sudno njeallje máná; Ristena, Máret Áne, áhkugáibmi Biret-Káre ja Heandaraga ruoktu. Ánde bargá snihkkárin, ja Birgget lea viššalis ja doabmilis dáluemait. Máhte-Máhte lea Máhtebáikki heasta almmái. Issát fas lea Heaikka vilbealli, ja sudnos lea muhtunláhkai oktasaš vásáhusat. Goappašagat leaba orrun gávpogis ja máhccan fas ruovttoluotta Sápmai. Issát leamaš náitalan suomarivguin, Markettain, ja sudnos leat guokte nieidda, Tytti-Liisu ja Kristiina. Lemet, gii maid lea Heaikka vilbealli orru Girkosiidas ja lea náitalan Gutneliin. Nillá lea gielddaalmmái ja badjeolmmoš. Son leai nuorabun bivnuhis almmái. Soahti buollái, ja son náitalii Káissáin hoahpus. Sudnos leat guokte máná. Pente lea Nillá jumešviellja, sus leat šibihat ja lea dálon.

2.3.1 Árbbolaččat-ráiddu vuosttas oassi

Romána álggus mii oahpásmuvvat Heikii. Heaikkas lea dehalaš čállinbargu mainna lea bargamin. Son lea čállimin báikkálaš historjjá ja sohkadutkamuša Máhtebáikki vuodul. Heaika lea skuvllaid vázzán ja lea bohtán ruovttoluotta Sápmai, Máhtebáikái. Hemmo lea su lagamus kránnjá, ja sudnos leage buorre oktavuoha. Hemmo lea hui dávjá rándahis murremin. Heaika fas ii beroš diekkár bargguin ja ferte dávjá luoikkahit muoraid ednostis. Jahkiáigodagat rivdet ja seammá dahket árgabeaivválaš barggut. Issát, skihpáriin lávejit ain muhtumin fitnat Heikka guossis, doppe sii spellet ja válddestit veaháš drámma. Heaika ii datte liiko dasa go dalle su čállinbarggut bisánit moatti beaivái.

Erke duššá, dát čuoheá garrasit Issáhii. Issát gokčá morrašiid málemiin, ja nie gáidada skihpára eret mielastis. Oktovuoda geažil son juhkagoahtá. Boarrásebbot jápmet, odđa buolvvat riegádit. Risten, Birggeha ja Ándde nieida deaivá Jyrki. Jyrki lea biillavuoddji. Risten šaddá mánáidláhkái, ja riegádahtá gánddaža. Storra dáhpáhus Máhtebáikkis go Risten guovttis náitaleaba. Jyrki eahpesihkkaris bargodilli dagaha ahte son muhtumin ribaha juhkat. Nillá bargá dan ovdii ahte Jyrki oažžu bstevaš biillavuoddji virggi gielddas. Ándde ja Birggeha nubbi nieida, Máret Anne maid bargagoahtá dego su boarrásat oabbá buvdas Girkosiiddas. Jagit vásset ja jahkiáigodagat molsašuvvet. Odđa áigge rievdan čuoheá maiddái Máhtebáikái, Nillá oastá biilla. Biila nuppástuhtá smávva giláža. Juolggehuvvan Biret-Káre áhkku maid beassá fas jođašit.

Gávcci jagi maŋná Issáha earráneamis Markettain, beassá son deaivvadit nieiddaguvttiin. Tytti-Liisu ja Kristiina bohtiba fitnat Issáha guossis. Dát lea stuorra dáhpáhus Issáhii ja maiddái eará fulkkiide.

Heaika viggá maid leat iešbirgejeaddji ja lea háhkan alces ákšu. Son murregoahtá dego Hemmo, ja geavahišgoahtá ollu áiggi murremin. Dutkanbargu maiddái veahážiid mielde ovdána.

Eatnogátte eallin rievdagoahtá, lea ásahuvvon sihke Sámesearvi ja hotealla lea maid plánejuvvon. Eanadoallu rievdá, ja heastaálbmás nohkagoahtá bargu. Tráktorat leat váldán heastta saji, muhto heastaalmmái ii háliit lonuhit heastta tráktorin. Sámesearvi gal manná heitojit, ja Márngget gii lei mielde álggaheamen searvvi lea behtohallan. Olbmot eai lean gárvásat Sámesearvá. Mánát leat heitán gaskaneaset hállamis sámegiela. El-rávdnji lea maid joavdan Máhte báikái, muhto Hemmo ja Heaika gal eaba váldde visttiideaset el-rávnji.

2.3.2 Árbbolaččat-ráiddu nubbi oassi

Heaika lea bajásšaddan etniin, áhči jápmima maŋŋá oažžu Heaika diehtit gii su áhčči lei. Heaika gohččojuvvo árbejuohkimii boahit. Su vielljabealle váldá lossadit go oačču diehtit ahte sus lea vielljabealle. Heaika doalaha iežas siste ahte lea beassan diehtit gii sus áhčči lea, iige hála árbejuogus geasage. Liikká go dagašii miela hállat dan birra Hemmoin. Hemmo lea maid boarásmuvvan ja ii veaje šat murret, son dovtagoahtá lossa oktovuoda. Hemmo háliidivčče ahte Heaika galggašii su árbet, muhto ii Heaika hálit visot okto árbet. Árbejuohku mearriduvvo ovdal Hemmo jápmima, ja Issát galgá árbet de Hemmo viesu ja eatnamat juogaduvvot soga eanadolliid gaskka. Birgget ii leat nu movtta dasa, go su mielas son ánsšáivčče eanet go lea dikšun ollu Hemmo.

Nillái ja Káisái boahá morašsáhka go sudno mánáidmánná Niku-Petteri heavvana dulve johkii. Erenoamážit Káisái dát moraš čuohcá garrasit. Maŋŋá Káissá jápmima bohtet ođđa jurdagat Nillái, son fuobmá ahte materiálalaš opmodat ii leat buot dán máilmmis. Ovdalaš son lei oastán biilla jos de eamit maid movttáskivččii, muhto sudno jurddašanvuohki ja árvvut leat áibbas goabbatlágan.

Hotealla rahpama maŋŋá vuhttogoahtá jugešvuohka eambo go ovdal. Hotealla lea buktán geaseáigge turisttaid ja báikkeolbmuide bargosajiid,

muhto maiddái nie mo Birgget lei ballan eanet jugešvuoda báikki olbmuide.

Eanadoallu ovdána, ja návehat ođasmahttojuvvojit. Lemeha bártni Heandarát ii stađa váldit badjelasat váhnemiid báikki. Váhnenguovttes leaba hui behtohallan dasa. Heandarát lea hui viššal lohkat girjjiid ja lea gávdnamis dávjá girjerádjosis. Heandarát beasai Issáha mielde fitnat máddin go Issat finai nieiddaguovtti guossis, doppe son lei oastán gitárra alcces. Heandaraga beaivvit vásset logadit girjjiid ja gitárain čuojahit. Máhte-Máhtte bárdni Viljo ge ii beroš dálubargguin, ja Máhte-Máhtte lei dávjá leabuheapme go jurddašii dálu boahhteáiggi. Viljo fárre Stockholmmii barggu maŋŋái. Heaika sádde viššalit reivviid Viljoi, go son diehtá ieš man ollu dat mearkašit go orru guhkkín eret ruovttubáikkis.

Čoakkalmasain oaidná man láhkai áigi lea rievdan. Gili boarrásepmosat eai veaje šat boahit čoakkalmasaide ja sin sajiid leat earát ges váldán.

Ánde gii lea snihkkár vuostálastá ođđa áiggi boahtima, son ii háliit gaikkodit buorre hirsavistti. Nuorabut bohtet ja háliidit ođđa visttiid daid boares visttiid sadjái.

Hemmo jápmin sehkke Issáha. Issát lei gielddas ožžon hálbái boares vistti ja eatnama finna sajis Girkosiidda láhka eatnogáttis. Son lei das jo dálostallan mealgat, ja lei ruovttuiduvvan dasa. Issát fárre Máhtebáikái ja Máhtebáikki ássit leat hui movtta dasa. Erenoamážit Heaika ja Birgget movttáskeaba go soai leaba fitnen ođđa hállanskihpára. Gielda viggá oastalit Issáha boares vistti, muhto Issát ii gal vuovdde. Dat boares visti lea šaddan sutnje hui divrrasin ja dan gal son ii háliit oktiige vuovdit.

Geaidnu barggut álggahuvvojit ja gieldda bargguhisvuolta ja geafes dilli buorránivčče sakka dainna prošeavttain. Vuodđoaláhusat eai šat biepmá buohkaid ja bálká barggut leat šaddan dehálačča. Heaika maid háliidivčče ođasmahttit dálu ja bijahit el-rávnnji. Son lea maid fuobmán radio, ja dat lea šaddan dego ođđa máilbmi sutnje. Son fuobmái ahte eará sajis maiddái

beroštit sáme áššiin. Heaika eallá hui jaskes eallima, ja lea oahppan ilu gávdnat uhca áššiin. Su dutkanbargu lea almmuhuvvon girjjázin, ja lea bures vuostáiváldon gili olbmui ja áviissain. Biret Káre áhkku jápmima maŋŋá Heaika merke beaivegirjái: *“boares buolvva maŋŋá boahtá ođđa buolva, mii doalvu eallima ovddasgvlui.”* (2002: 269).

2.3.3 Árbbolaččat- ráiddu goalmmát oassi

Máhtebáiki ii leat seammáláhkai ovdánan go Girkosiida. Máhtebáikkis eai gullo snihkkárbarggut. Heaika lea bargagohtán ođđa čállosiin. Son áigu čállit Heargenjar-Lásse birra. Katharinas leat stuorra vuordámušat čállosii. Heaika fitná mángii Stállonjárggas jearahallamin olbmuid Heargenjárgga-Lásse birra. Katharina behtohallá go Heaika de viimmat váldá mearrádusa ahte ii girji šatta gárvvis.

Sámevuolta lea ollu ovdánan daid maŋimuš jagiid. Sámisearvi lea ođdasit álggahuvvon ja lea doaibman bures. Márgget gii lei jođihan dan vuosttaš searvvi, váldá hui garrasit go su áigge ii meinnestuvvan searvi.

Lemet ja Ensio bearrašiin ostet kafea, Tunturi Helmi. Bearašfitnodat gos Gutnel lei jođiheaddjin doaimmai bures, dassái go sin čeahpes koahkka Tellervo mearridii fárret irggis lusa máttás. Tunturi Helmi rievddai buorre borramušbáikkis vuollabáikin.

Biret Káre gii lei färren máttás mearrida irggiin boahttit ruovttoluotta davás. Soai váldiba badjelasa váhnemiid návetdoalu. Ánde lea juo boarásmuvvan iige nagodan bargat šat. Birgget movttáska go Biret Káre guovttos válddiiga dakkár mearrádusa. Heandarát gal lei mearridan ahte son ii áigon álgit šibitdoaluin. Son lei snihkkegohtán dego Ánde, muhtto son maid čálii divttaid ja noveallaid. Dan gal lei fuobmán Heandarát ahte čálašeapmi ii lean go áiggegollu, ja dainna ii ealihan iežat. Heandarát álgala Girkosiida girjerájus bargin, Tarja-Leenain. Soai dálostallaba ovttas, ja pláneba ovttaseallima, vistti huksen lea dehaleamos, dan maŋŋá

náitaleapmi. Losses áiggi vásiheaba go Heandaragis nohkká bargu. Heandarat juhkgaohtá, muhto áššit čilget go barggu fas oažžu.

Issát lea gáidagohtán iežas olbmui eret. Son buohccá mielalaččat ja sáddejuvvo buohccivissui. Máhtebáikki ássit vuorddašit Issáha, muhto Issát jápmá fáhkkestaga ovdalgo lea vuolgga ruoktot. Risten váldá joavkku mielde ja vuolga dutkat mii lea geavvan Issáhin buohcciviesus. Issát lei soardán iežas ja lei háliidan hávdáduvvot dovdameahhtun eatnamii. Issáha árbi manai Heikii. Tytti-Liisu ja Kristiina háliideigga dušše dan boares bartta.

Máhtebáiki lea fas ođđasit ealáskan maŋŋil go Biret Káre joavkkuinis fárrii ruovttoluotta.

Árbbolaččat trilogiija vuosttas girji almmustuvai 1996, nubbi oassi almmustuvai 2002 ja maŋimuš oassi fas 2005. Vuosttas romána lea juhkkon 23 kapihttaliidda, nuppi oasis leat 35 kapihttala ja goalmmát oasis leat 42 kapihttala. *Árbbolaččat* girjjit čuvvot kronologalaš áigeáddejumi, mas leat geahčastagat maŋosguvlui, erenoamážit beaivegirjjiid ja dialogaid bokte. Oaidninčiehkka molsašuvvá dávjá, románain leat mánga muitaleaddji. Románain leat Mahtebáikki ássit, ja mii čuovvut sin eallima mánggaid buolvvaid mielde. Váldumuitaleaddji lea goalmmát persovdna buotdiehti muitaleaddji. Muitaleaddji rievdá maid dasa ahte oažžut diehttit Heikka jurdagiid ja vásáhusaid beaivegirjjiid bokte. Dialogaid geavaheapmi maid buktá ovdán olbmuid jurddašeami ja oaiviliid. Muitaleaddji oaidninčiehkka rievdá das guđe olbmo birra lea sáhka

3. ANALYSA

Dán oasis áiggun deattuhit Heikka persovvna *Árbbolaččat* ráiddus. Mun boadan čájehit vuđoleabbo makkár karaktera Risten-Heaika lea. Heikkas leat máŋga rolla dán ráiddus. Son lea okta váldoolmmoš dán kollektiivaromána ráiddus, ja son doaibmá maiddái muitaleaddjin. Dán oasis áiggun deattuhit Heikka váldoolmmožin románas, čilgen maiddái man láhkai Heaika doaibmá muitaleaddjin. Persovvna dulkoma vuodđun lea metodalatnja, maid mun lean nuppi kapihttalis čilgen.

3.1 Risten-Heaikka dovdomearkkat

Risten-Heikkas oažžut dakkár gova ahte son lea hui ráfálaš ja jaskes olmmái. Romána álggus oažžut mii gova manin earát su oidnet. Birgget ja áhkku leaba hálešteamen: *“-Dat lea mu mielas dakkáraš ártegis olmmoš. Leamašgo dat álo seammalágan vai máddin das lea bohtan diekkár? –Ii Heaika leat ártet, Heaika lea lohkan olmmoš ja láhtte dađe mielde.”*(Vest 1996:s.7). Biret-Káre vástida dávjá Heikka ovddas, son bealušta Heikka. Heaika lea girječálli, iige son váldde vuostá eará bargguid, vaikke fállujuvvojit sutnje. Heikka birra lohkki oažžu ain geahčastumiid maŋosguvlui bokte diehttit mii Heikkain lea geavvan ovddežis. Lohkái maiddái lohtana sáhkkivuohhta Heikka vássán áiggis, go su birra lea nu uhcán mii muitaluvvo mii lea dáhpahuvvan suinna ja liikká dat dáhpáhusat leat dehálaččat Heikka persovdnii.

Lohkkái geavzzihuvvo mat lea dehálačča Heikka eallimis. Heikka láhttenuohki go su birra bohtá sáhka, dagaha ahte son šaddá mystálaš olmmoš. Son ii muital earáide iežas vássánáiggi birra, iige hála su iežas birra. Go lea sáhka sus de leat earát geat vástidit su ovddas. Njuolggá gažaldagat báhcet vástitkeahttá románana eará persovvnaide. Dáid gažaldagaid vástádusat bohtet ovdán beaivegirjjiid ja Heikka jurdagiid

bokte. Su vásáhusat leat dehálačča manin son lea nu mo lea. Lohkái morrána sáhkkii vuolta Heaikka persovna birra. Heaika čiehkáda čállinbargguid duohkai, son geavaha dan ággan beassat okto leat.

Mii beassat diehttit ahte eallin gávpogis ii vástidan Heaikka vuordámušaide. Heaika muittaša gávpot eallima ja muittut dahket eallima váttisin :

“ Muhto muhtumin muittut šávihit uđasin millii ja dahket eallima váttisin: álgoáiggit gávpogis, stuorra doaivagat ja ohcaleapmi ráhkisvuoda maŋŋái, beahttašupmi ja oktovuolta. ”(1996: 22).

Heaika fárrii nuppi máilmmi soadi maŋŋá máttás gávpogii. Heaika fuobmái ahte sutnje ii heiven eallin Máhte báikkis ja vuolginmiella lassánii dađi mielde go dálu barggut lassánedje. Heaikka bargomokta dálubargguide lei hui heittot, su mielas son lei heitojit ráhkkanan dákkár bargguide maid earáge almmáiolbmot barge. Son háliidii juoidá eará go dálubargguid. Son vuolga máttás gávpogii ohecat lihkku. Románas mii de dovddadat dan albmái gii máhccá beahttašumiin ruovttoluotta Máhte báikái. Álgoáiggit gávpogis gal mannet bures, Heaikkas lea ollu bargu ja gávdná maiddá moarsi, Birgitta. Olbmot Máhte báikkis besset čuovvut Heaikka eallima go son ain sáddesta reivviid ruovttubáikái. Áiggit vásset ja hárvvibut bohtet reivvet, loahpas ii oktage reive iige vástáduš reivviide mat sáddejuvvojit Máhte báikkis. Lohkkái morrána gažaldat ahte mii lea dáhpáhuvvan gávpogis Heaikkain. Dáhpáhusat gávpogis rievdadit Heaikka.

3.2 Heaikka doaibma *Árbbolaččat* romána ráiddus

Heaikka sadji ja doaibma dán romána ráiddus lea ahte son ovddasta ovttá láhkai ođđa áiggi uhca sámi gilázis. Heaika lea vásihan eará eallima go Máhte báikki, muhto beahttašumiin gávpoteallimii lea máhccan fas ruovttuluotta. Su sadji románas lea čájehit ahte ođđa eallinvuohki bohtá

árbevirolaš doaimmaid sadjái. Heaika šaddá dego pionera, gii lea vuosttázin ođđa áiggi buktimin Máhte báikái. Liikká atnigohtá Heaika árbevirolaš doaimmaid dehálažžan ja čájeha beroštumi oahppat daid. Lea dehálaš ahte ii vajálduvvo mo sámít leat eallán. Románain dat bohtá ovdán sihke humoristtalaččat ja ironalaččat. Heikii servodaga ovdáneapmi Máhte báikkis lea hui njoazes ášši. Heaika viggá vuostálastit servodaga ovdáneami, ja geahččala doalahit árbevirolaš doaimmaid eallimin. Dat ovdáneapmi mii lea Heikkas lea ahte son de fuobmá ahte ii leat ávki vuostálastit ođđa áiggi bohtima, ja son de maid čuovvola ovdáneami muhto iežas leavttuin. Dan botta go earát ovdánit de Heaika gávdná ilu dakkár bargguin maid earát eai šat astta bargat. Heaika ii leat dat olmmoš gii lea čeahpimus bargat dálubargguid. Dat lei maid sivvan manne vuolginmiella maŋŋá soađi bođii:

“Vuolgimiella lassánii beaivi beavvis, go oinnii man arvvaheapme lei álgit dálu bargguide. Dál livčče galgan njáskat ja beldet, ohcat viššalit čovdosiid, mat ovddidit eallima ja garvit heajos molssaeavttuid. Sutnje buot lei bohtán nu menddo fáhkkestaga, son ii lean beassan ráfis ráhkkanit daidda bargguide, maid galggai leat dál gárvvis ollašuhttit nugo earáge albmát. Nuorravuohta lei aiddo baháláhkai meattá, go gohččun lei bohtán. Soahti ii lean oahpahan su iešdoaimmalašvuhtii, son lei dušše doahhtalan maid ain gohččo ja su atne dábálaš buorre soahtealmmájin, mas lei duođaštussan sutnje soađi maŋŋá mieđihuvvon korporála árvu.” (Vest 1996: 33).

Dán oasis mii oaidnit ahte Heaika lea earálágan go dat mii vurdo almmáioibmuin uhca sámí gilážis. Son ii nagot dálubargguid bargat ja de mearrida vuolgit gávpogii. Gávpogis dáhpáhuvvet áššit mat dagahit ahte Heaika máhccá ruovttoluotta Máhte báikái. Lohkki beassá oahpásmuvvat Heikkain mo son lea maŋŋá go bohtá gávpogis. Heaika ásaiduvvá eatnis dállu. Heikka bargu lea čállinbargu, muhto son maid čájehišgohtá beroštumi árbevirolaš doaimmaide ja dábálaš dálubargguide. Dat šaddá ge su doaibma dán romána ráiddus. Ođđa áigásaš bargovuogit mat vuostálastet árbevirolaš doaimmaid. Ironia lea geavahuvvon čájehit

Heikka doaimma romána ráiddus, go Heikka lea okta gii vuostálastá ođđa áiggi bohtima ja viggá su iežas láhkai doalahit árbevirolaš doaimmaid eallimin. Ironiaža bohtá das ahte Heikka ieš lea ođđa áigásaš olmmoš, son ii leat čuovvolan iežas máttuid ja bargagohtán dálubargguin. Son lea oahpu gazzan, ja geavaha dutkan oahppu čállit báikkálaš historjjá. Maŋŋá go máhccá Máhteáikái de eai leat sus beroštumit dálubargguide, su deháleamos doaimma lea čállinbargu. Čállinbargu šaddá ággan beassat eret dálubargguin.

“Boahtte gease finan duon váris iežan bálsttás muoraid čuohppamin, son jurddaša, go muitá man garas lei vássán dálvi. Das leat buorit soagit njuolgadat ja álkit luoddut. Hemmo-eanuge lea jo máŋgii imaštallan, manin son ii fina čuohppamin doppe muoraid amas dárbbasit dálvit goallut galbma visttis. Dieđusge doppe gávdnošii boaldinmuorra, diehtá Heikka, muhto buot deháleamos lea dat čállinbargu. Vuos dat, easka dasto bohtet eará áššit.” (1996: 11).

Heikka čállinbargu lea hui dehálaš, dat lea girječállin ja oahppan olmmožin eará olbmot oidnet ja dovdet su. Ollosat kránnjá gilážiin eai dovdda Heikka dađi eanebun go girječállin. Eai buot olbmot gal váldde Heikka nu duođas dainna čállinbargguin ja eai beroš almmustahtá go girjji vai ii. Stuorra áššiin dutkosa almmustahttin lea liikká gal Máhteáikkis, ja Heikka lagamusat leat čavllá dainna.

Murren lea hui dehálaš bargu, vai birge galbma dálvvi čađa. Heikka diehtá bures mo olmmoš goallu muoraid haga. Álgo jagiid maŋŋá go gávpogis bođii, de manne máŋga dálvvi goas Heikka nohkku muoraiguin go ii lean leamaš muorrameahcis geasi áigge. Dávjá fertii Heikka luoikkahit muoraid Hemmo ednos. Heikii orru leamen stuorra hástalus ja heahpat earáiguin jearrat veahki. Heikka lagamuččat imaštallet manin ii oastte muoraid, muhto baicce lahtoseinniid gaikkoda ja daid boaldá.

“Dat lei vuot muorrameahccái vuolgga. Ii asttašii gal, stuorra linnját leat čielgagohtan, ollašuttima aigi lea joavdan. Son muitá bures, mo

skoavhllit ihte gieđaide ja man rašit ledje lahtut vuosttas beivviid áigge. Dat ii leat go hárvánumis gitta, čuhppen diibmá goasii dálvvi muoraid, seadášii measta váccašit ákšu dihte Hemmo luhte. Muhto bargu gal maid gaskkalduvvá, jos vuolga dál muorrameahccái. Lávkkit dolvot dego iešalddes boares návet lusa. Návetoassi lea hirssain cehkkojuvvon, dat lea nana duodji. Manná dasto láhtogeahčai, iskkada hárvves fielloseainni ja viežžá áitti duohken boares ruovdegákkana. Sturgala fiellogaskii ja gággá láhtoseainnis moadde fiellu ja jurddaša ahte eai go leat juo šibihatge.” (1996: 23).

Heaika ii datte máhte dálubargguid bargat, ja ii nagot smiehttat jearggalaččat diekkár áššiid. Son jurddaša ahte go eai leat šibihat, maid de dainna boares láđuin. Heikii stuorra veahkkin šaddáge murren, maŋŋil go fuobmá man láhkai dan sáhtta geavahit terapiijain. Rándahis geavahit áiggi lea mielde oktovuodain birget. Heaika ii lean dan smiehttan ahte rumašlaš bargu lea buorre terapiija. Moanat dálvviid maŋŋá murregoahtá Heaika maiddái, seammálahkai go Hemmo edno. Su mielas dahká buori murret, áinnas go čállinbarggut eai ovdán.

“Veagain son manná rándahii, vállje soahtus vuogas soagi ja sahágoahtá. Son sahá ja sahá, rumašlaš bargu lea čavgen šliedda dehkiid, gieđat eai váibba seamma johtilit go dalle álggos. Go orusta vuoiŋastit, de gullá ahte eanuge lea murremin. Nuoratge lea gávdnagoahtán ilu murremis, boarrásut lea juo áigá oahppan diehtit mo buoremusat birgehalla oktovuodain.” (1996: 121).

Heaikka eallinvuohki čájeha ahte sus lea oalle oktovuoda dovdu. Dat mii livčče beastán Heaikka oktovuodas lea su ráhkisvuohka mii bázii gávpogii. Son beahttašuvai, ja ii leat šat dan rájes geahččalan gávdnat eará eallinguoimmi. Heaikkas lei vejolašvuohka oahpásmuvvat ovttá bláđi doaimmaheaddjin, muhto ujos Heaika ii váldán signálaid vuostá maid rivgu attii. Heaika ii duostan maŋŋá ge váldit oktovuoda suinna, vaikke rivgu lei guođđán vuolildas buvssaid go ijastalai Heaikka luhte.

Dáhpáhusat mat čájehit Heaikka funkšuvnna gos son vuostálasta ođđa áiggi bohtima lea earret eará murren bargu, guolásteapmi, el-rávnnji háhkan gilážii ja maiddá Heaikka buđetbealdu.

Heaikka doaibma lea maiddá cuiggodit ahte olbmui leat iešguđetlágan attáldagat, ja ahte ii juohke ámmát heive seammá bures juohke olbmuide uhca sámi gilážis. Buot barggut eai válde seammá bures vuostá. Heaika lea oahppan ja lohkan olmmoš, son vulggii Máhtebáikkis eret gávdnan dihte juoidá eará go losses almmáiolbmo bargguid. Ođđa máhtuin máhccá Heaika Máhtebáikái ja čálligoahká su eallinbarggu. Su deháleamos bargu lea čállinbargu, mii lokte Heaikka iešárvvu. Mannet mánggat jagit ovdal Heaika heiveha iežas dálubargguide. Son heiveha iežas justa doarvái ahte árbevistiidis doalaha ortnegis. Heaika ii válde liikká bálká bargguid, vaikke fállujuvvojit sutnje. Albma barggut gehččojuvvojit dakkár bargun, mat addet dietnasa. Heaikka hommát Máhtebáikkis eai gal lea dienas barggut. Kultuvrralaččat leat Heaikka čállinbargu ja dutkos hui dehálaš. Ieš Heaika beahttašuvai girjji olggožii go ii lean nu assái. Sus lei ballu man láhkai báikki olbmot vuostáiváldet girjji, go son han lei geavahan mánga jagi girjji čállit ja loahppaboáđus lei uhca asehis girji. Heikii dagai miela čiehkádit olbmui, muhti ii dahkan dan. Vuosttaš gii bohtá su guossái maŋŋá go girjekássa lea bohtán, lea Nillá. Nillá buktá rámi sutnje ja muitala ahte báhppa lei liikon girjái. Dat ahte báhppa liikui girjái dahká ahte Heaikkas miella loktana, ja addá ovttá girjji Nillái. Heaika ballu lei ahte olbmot eai buorrindaga girjji go lei nu asehis girji, go olbmot leat hárvánan sin guovllus lohkat bippala ja Poastala.

“Vuosttas beaivvit ledje váddásepmosat. Son badjelgeahčai iežas olmmožin ja anii stuorra vahágin, go lei dájuhan báikki olbmuid. Girjekássa bohtima maŋŋá son ii golmma beaivve merken maidige beaivegirjái, ja dasge juo oinnii man sakka behtton son lei girjji guoira bajiloidnui.” (2002: 101).

Heaikka vuohki birget iežas dovdduin lei juste čállit beaivegirjji. Dasa son merkii beaivválaš dáhpáhusaid. Heaikka dovddut maŋŋá go dutkos šattai girjin, čájeha ahte ii lean duhtavaš girjji olggožiin. Sutnje čuožai oalle garrasit psykologalaččat go čájehuvvui man asehis girjin su loahppadutkkus mainna lei máŋga jagi bargan šattai. Heaikka stuorámus ballu lei maid eará olbmot dadjet, go ii lean dutkkus mainna lei guhká bargan ásaheabbo go lei. Heaikka čájeha man láhkai nuppi olbmo jurdagat leat mielde báidnimin iežas iešdovddu.

3.3 Heaikka prošeaktaárvvu veahkit

Heaikka karaktera duohkin leat ollu veahkit mat čájehit Heaikka doaimma dán romána ráiddus. Heaikka veahkit eai leat dušše olbmot románas, sutnje lea veahkin maiddái luondu, ávnnaslaš biergasat ja su beaivegirji ja dutkanbargu. Mun áiggun dás viidáseappot čájehit man láhkai Heaikka oáčču veahki, ja geat su veahkit leat.

3.3.1 Hemmo eanu

Hemmo lea stuorra veahkin Heikki. Heaikka eanu veahkeha Heaikka dan láhkai ahte son čájeha sutnje man láhkai sáhtta dovdduin ja oktovuodain birget. Hemmoi lei murrenhommá dehálaš bargu. Manai guhkes áigi ovdal Heaikka áddii ahte murrenbargu ii leat dušše murremis sáhka. Rumašlaš bargu lei buorre terapiija iežas dovdduin birget. Hemmo maiddái oahpahii Heaikka firpmiin guoli bivdit. Heaikka ii lean atnán árvvu iige beroštan guolásteamis nuorravuoda áiggi. Go Heaikka máhcai Máhte báikái ja lei orron moadde jagi das, de son fuobmái man áiggegollun guolásteapmi ja man dehálaš luossa lei eatnogátte olbmuide. Son háliidii oahppat dan ja veahkehišgođii Hemmo firpmiiguin. Guolásteapmi ja murrenbargu šaddá Heikki dehálaš barggut. Rumašlaš barggut leat mielde veahkeheamen

Heaikka birget Máhte báikkis. Heaika gávdná maiddái ilu eará árbevirolaš doaimmaiguin, dego buđetbealddu gilvit. Dat mii šaddá Heikii dehálaš lea ahte buđetbealdu gilvo dološ láhkai. Heaika lea juo badjel guhttalogi jagi go vuosttas geardde gilvá buđetbealddu.

“Heaikkasge ledje leamaš su iežas hoahput. Son lei hommán vuosttas geardde smávva buđetbealddu. Das lei mealgat bargu, dasgo lei bargan buot dološ vuogi mielde, vuos goivuin ja guhkiin jorgalan eatnama ja de vel gáffalgoaivuin lutken ja easkka dasto gilván. Dan son lei oahppan áhkus go lávii dalle gándan sus muhtumin vehá veahkin.” (2005: 194).

3.3.2 “Mu ruoktu lea doppe gos mu bargu lea”

Issát lea maiddái stuorra veahkin Heaikka karaktera doibmii dán romána ráiddus. Heaika ja Issát leaba oalle seammálágan olbmot, sudnos ii leat goappásge barggut mat leat dábálaš dienasbarggut dalá sámi servodagas. Issát lea govvadáiddár. Seammaláhkai go Heaika, de Issát maid dovda gorudii man láhkai olbmot eai datte dohkke su barggu. Issát viggá ja háliidivčče geahččalit earálágan dienasbarggu go málenhommá. Gili olbmot eai datte válde su duodas, ja nu su rahčamušat barggu fidnet nohket. Issát lea Heaikkas buorre skibir, ja son ain fitná Heaikka guosis su skihpáriiguin. Issáhis leat guokte nieidda, geat mearkašit hui ollu su eallimii. Issát lea earránan olmmoš, ja eamit fárrii Roavvenjárgii máná guoktán. Issáha stuorámus niehku lea fitnet alcet iežas vistti, vai nieiddaguovttos beassaba fitnat su ruovttus. Issat láigoha lanja fulkkiin. Nieiddaguovttos fitnaba Issáha guosis, dan maŋŋá fitnaba soai dávjjit áhčis luhtte. Issát fitne hálbái boares visoža oastit gielddas. Sutnje dahká dat hui buori, ja eallin čuvvgoda sus. Heaikka ja Issáha eallimis leat ollu ovttaláganvuodát, soai leaba goappašagat olggobealde dábálaš sámi servodaga. Sudnos eai leat dábálaš dienasbarggut ja olbmot eai ádde sudno jurddašavuogi. Nillá dadjáge sudno birra ahte Heaika ja Issát leaba dakkár amas olbmot geat eaba gulašii uhca sámi gilážii:

“- Naa. Datge vel boahta. Láven dávjá imaštallat dudno. Doai leahkki guktot nu apmasat dego eahkki gulašii dán báikái.” (2002:102.)

Heaikka vástáduš Nillái čájeha čielgasit Heaikka doaimma románas. Son vástida ahte máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde. Heaika ja Issát leaba guokte albmá geat vuosttasin buktiba ođđa jurdagiid sámi gilážii. Olbmot gehččet sudno amas čalmmiiguin, ja eaige ádde sudno eallin válljema. Issát árbe Hemmo vistti ja fárra dohko, su dovddut su vuosttas ruktui eai noga ja son ii vuovdde oktiige boares visttáža. Heaikka ja Issáha ustivuotta bissu hui guhká. Issát maid ihtá rándahii, maŋŋil go Heaikkain lea háleštan ja Heaika muitalan man láchkai murrenhoimá addá ođđa jurdagiid ja návccaid go čállinbarggut eai ovdán.

“Issátge lea ihtán rándahii. Ákšu julkas ja dávgesahá gihča lei daid beivviid dábálaš jietna Máhtebaikkis, go vilbeležat rasildeigga rándahis. Issát sahái moatti vahkus olles soahtu, man luottui dasto hálgun ja stáhpalasttii ortnetmielde muorravistái, iige dihtton šat rándahis. Rumašlaš bargu buhtes olgoáimmu ovddas lei dahkan sutnje ipmašiid ja son lei oaidnigoahtán ođđa čalmmiiguin muhtun áššiid ja lei fas gárvvis lahkonit iežas eallinbarggu, mas lei duo skábman vehážiid ollásit virron.” (2002: 256).

Go Issát buohccá ja sáddejuvvo dikšui, de čájeha man guorusvuoda dovddu son addá Máhtebáikki ássiide. Sii váljahit Issáha ja vuorddašit su boahit ruovttuluotta. Issát jápmá dikšui, ja gažaldagat morránit Issáha skihpáriin. Sii eai ádde Issáha jápmima, son lei iežas heahkka váldán. Dát oassi girjjis čájeha čielgasit man láchkai olbmuide čuoheá jus ii dovdda iežas árvvu dan servodagas gos eallá. Issát lei gávdnan ođđa báikki, buohcciviesus, gos su gehčče dehálažžan ja gehčče su ovdagovvan earáide. Son doalai málengurssaid ja eará buohcciviesu ássit duođaid beroštedje Issáha čehppodagas. Buohccidivššár čilge ahte sis lea ođđa dikšunvuohki, ja dát vuohki leamaš hui buorre dadjá son. Sii leat deattuhan juohke olbmo čehppodaga, ja dan vugiin leat sin buohccit dearvvasmuvvan. Gažaldat dán

dikšunvuohkái boahtage go dadjá ahte mánggas sin buohccin leat heakkas váldán liikká go leat dearvvasmuvvan. Hui ironalaččat dát čilge olbmo duohtavuoda man dehálaš lea olbmo iešárvu ja dohkkeheapmi servodagas. Issát ii lean ožžon dán dohkkeheame eará sajis go buohcciviesus. Issáha skihpárat Máhtebáikkis eai ádde manin son jámii, ja sii eai fuobmá man dehálaš lea olbmo dovdu gullat seammaárvosažžan ovttá servodagas. Issáhis lei hui lihkolaš áigi buohcciviesus, ja son ii háliidan ruovttoluotta Máhtebáikái gos su ii oktage ádden. Son lei gávdnan báikki gos su eallinbargu adnui dehálažžan. Heaikka skibir gii lei áidna gii áddii su jurddašanvuogi ja eallinvuogi guđii su.

“Ádden Issáha. Diedán mii lea massit. Massit lagaš olbmuid, eallinjáhku, buot mii addá eallimii sisdoalu. Go oktavuoha otnábeaivái lea boatkanan, de áššit, mat goas nu leat mearkkašan juoidá, ránodit duššálašvuontan. Čálán ná, go diedán. Háliidin mánggii háleštit dán áššis Issáhin, muhto in sáhtán. Leimme mángga dáfus nu seammáláganat ahte ean duddon leat šat dalle loahppaáiggiid lahkalašgaid. Oinniime čađa goabbat guoimmisteame dihto beliid, ja nugo olmmoš muhtumin garvvaša iežas speadjalgova, jos das lea juoga mii headušta, de moaige doalaime dorvvolaš gaska. (2005: 145).

Heaika muittaša Issáha beaivegirjji bokte. Son buohtastahtá sudno eallima, ja oaidná seammáláganvuodaid. Sihke jurddašanvuogi ja maiddái eallinvuogi. Heaika smiehtada eksisteanssalaš gažaldagaid. John Trygve Solbakk lea čállán váldofágabarggustis 1995 sullasaš eksisteanssalaš fáttáid birra *Eallinbihtát* ja *Kapteinna ruvsu* girjjiin. Heaika oaidná man láhkai eallimis beahttašupmi lea báidnán sihke Issáha ja su eallima. Issát lei earránan olmmoš, su ráhkisvuoha guđii su ja Issát ii nagodan das vuolgit ovddasguvlui. Su eallin lei nieiddaguovttos, iige sis ge lean buoremus oktavuoha. Nieiddaguovttos oruiba eatnis luhtte, ja lei guhkes mátki áhččis lusa. Manne mánggat jagit ovdal Issát deaivvadii nieiddain earráneami maŋŋá. Issát rievdata eallinvuogi maŋŋá go deaivvada nieidda

guvttiin, son heaitá juhkamis ja birge ruđalaččat málenbargguin. Eksisteanssalaš gažaldagat dego oktovuoha leat dehálaččat sihke Issáhii ja Heikii. Soai gávdnaba vugiid man láhkai birget oktovuodain. Stuorát oktavuodas de čájehaba Heaika ja Issát mo olbmuid čuoheá jos olmmoš ii dovdda iežat árvvu ja gullevašvuoda ovttá servodahkii. Áiggi rievdan čuoheá maid sámi servodahkii, ja nu rivdet maiddá olbmot. Heikka ja Issáha áiggis ii lean šat dárbu ahte buohkat barge eanadoallin dahje boazodoallin. Áigi lei rievdan, nu rievdaohte olbmot maiddá.

3.3.3 Heandarát

Heandarát sulastahtta Heikka ja Issáha. Heandaragas leat attáldagat girječállin. Son maid dovda iežat olggobealde servodaga. Heandarát dovddai iežat vierisin eará nuoraid gaskka, ja geavahii baicce áiggi girjerádjosis. Heandarát lea veahkin Heikka karaktera prošeahtaárvvu čájehit. Heandarát lea mángga láhkai ovttalágan Heikkain, son čájeha stuorra beroštumi dáiddalaš attáldagaide. Son oazžu ilu musihkas ja čállimin, muhto son spiehkasta Heikka karaktera ektui dan láhkai ahte son de fuobmá ahte čállinbargu ii atte doarvái dietnasa eallimii. Son snihkkegohtá nugo su áhčči. Váhnemat vurde Heandaraga váldit badjelas náveha, muhto ii Heandarát dan dahkan. Sutnje bohte seammalágan dovddut go Heikkas ledje, ahte nu ollu vurdojuvvui sus man son ii nákcen.

“Gaskkohagaid Heandarát váillahii iežas ahkásaš nuoraid muhto Máhtebáikkis eai gávdnon dakkáraččat. Jos áiggui eará nuoraid lusa, de galggai mannat Girkosiidii dahje Márkanii. Muhto Girkosiiddas son dovddai iežas vierisin ovdeš skuvlaskihpáriid siste, ja danin manai ovdal skuvlla girjelatnjii go searvvai eará nuoraid fitnuide, ja stuorra Márkan fas orui muđui dušše gáppus su mielas. Dákkár návccahisvuoha eallima ovddas dettii, go fihttii, man johtilit áiggit vásse ja man ollu sus gáibiduvvui.” (2002:85-86).

Heandarát šattai buori skihpárin Heaikkain ja Issáhin. Sii guolástedje fárrolagaid, ja Heandarát gávnnai maid buori háleštanskihpára Heaikkas.

Heandaraga eallin jorggihii eará guvlui go Issáha ja Heaikka eallin. Heandarát fuobmái ahte ferte leat dienasbargu, ja snihkkegođii. Heandarát gávnnai maid moarsi, geas ledje seammalágan beroštumit go Heandaragas. Heandaraga moarsi barggai Girkosiidá girjerádjosis, ja son lei maiddái čeahpes gitárra čuojaheaddji. Dego buot eará ovttaseallimin, de leat sudnos ge váttisvuodat. Heandarát juhkagoahdá go nohká bargu, muhto go barggu fas fidne de njuolgagoahdá fas su eallin. Jos sulastahtá Heaikka ja Heandaraga eallima, de sáhtá oaidnit ahte Heandaragas orru boahtteáigi čuovgade go Heaikkas oktovuoda dáfus. Heandaragas lea moarsi geas leat seamma beroštumit go sus, ja soai orru Girkosiidá mii lea Heandarahkii lahka ruovttubáikái ja iežas olbmuid lahka. Sáhtá maiddá buohtastahttit Heandaraga Issáhin, ja de šaddá jearaldahkan ahte báhcágo Heandaraga moarsi uhca sámi giláži go ieš lea rivgu. Issát gal ieš čájehii ahte doppe gos su bargu lea, doppe lea su ruoktu maid. Ja dán bokte sáhtáge vuohttit ahte Heandaraga moarsi boahá loaktit bures uhca sámi giláži go son fidnii buori hoavdavirggi Girkosiidá girjerádjosis.

Heandaraga árvu Heaikka prošeaktaárvvu ektui lea veahkin čájehit man láhkai olmmoš ferte välljet ja váldit mearrádusaid eallima ektui. Heandarát lei dakkár olmmoš gii maiddá dego ii gullan uhca sámi giláži, gos árvu lei rumašlaš dienas bargguin iige dáiddalaš attáldagain. Heandaragas eai lean seammalágan veahkit nugo Heaikkas birget dienas barggu haga, Heaikkas ledje árbbit mat dagahedje ahte beasai eallit dienasbarggu haga.

3.3.4 Árbbit veahkin Heikii

Heaikkas eai lean dábálaš dienasbarggut, muhto liikká birgii bures. Sutnje veahkin doalahit iežat eallinvuogi ledje árbbit, mat dagahedje ahte Heaika birgii dienasbarggu haga. Heaikka vuosttas árbi lei eatnis manjis, son árbbii eatnis viesu ja ruđa. Dainna son birgii oalle guhkká. Heaika ii duvhlidan

ruđa, son lei hui várrugas masa bijai ruđa. Heaikka árbii maiddái iežas áhčči. Heaika ii diehtán gii lei su áhčči ovdalgo árbejuohku šattai. Hemmo lei maid smiehttan iežas árbbi ollásit addit Heikii, muhto dan gal vuosttaldii Heaika. Heaika hálahii Hemmo juohkit árbbi fulkkiid gaskka, ja nu de dahkkui. Muhto Heaika ii beassan Hemmo árbbis eret, go Issát lei Heaikka bidjan árbet Hemmo vistti.

3.3.5 Jahkiáigodagat ja dálkkít

Ráiddus čájehuvvo man láhkai jahkiáigodagat ja dálkkít leat mielde veahkeheamen ja hehttemin olbmo. Heaikka dáfus čállinmokta sáhtii nohkat, ja go jahkiáigodagat molsašuvve de bođii ođđa mokta. Olbmuid juohkebeaivválaš eallin ja luondu rievdaba fárrolagaid. Heaikka bargomokta rievdá maiddái makkár jahkiáigodagat leat. Son čilge álggos románas mo su jurdagat leat luonddu ektui:

“Geassit olmmoš veadjá buorebut, son jurddašii. Čakča šlunduda ja olmmoš arvvahuvvá. Muhto go das lea vuos ceavzán badjel, de dálvi sáhtii leat vaikke man buorre.” (1996:28).

Románas čájehuvvo maiddái olbmo dearvvašvuhtii, mo luondu lea mielde váikkuheamen olbmo. Boarrásat leat hui illáveaje skábman ja dálvvi áigge, gidđa go bohtá de bohtá maid ođđa eallin sihke lundui ja olbmuide. Hemmo lea buorre ovdamearka, liikká go jámii gidđat. Skábman boares olmmoš šaddá illáveaje, ja ieš ge jáhkká iežat jápmit. Gidđa go bohtá de bohtá ođđa eallinmokta. Heaika lea merken beaivegirjái man láhkai Hemmo dearvvasvuolta rievdá jahkiáigodagaid mielde. Guhkes skábma bidjá ain boares olbmo rašis dearvvasvuođa garra geahččalussii. Heaika lea merken beaivegirjái 2.11.70 (2002: 84) ahte Hemmo lea vuot skurvagišgoahtán ja hállá aivve vuolgimis. Hemmo miella lea vuot vuollin, sevdnjes áiggit vuolidit miela olbmos.

Heikka eallinbargui, čállimii, lea maiddáa luondu váikkuheaddjin. Heaika rievdata bargovugiid mađe guhkkit orru Mahtebaikkis. Álgojagiid son čállá geassit, muhto luondu ja eallinvuohki sámi guovllus čájeha ahte eará bargguid lea dehálaš geasi áigge doaimmahit. Heaika čállá buot buoremusat dálvvi áigge, skápma maŋŋá.

3.4 Ethos - man láhkai Heaika doaibmá iešguđetgelágan diliin

Heikkas lávejedje fitnat skihpárat guossis, Issát ja Eetu iežaset skihpáriiguin fitne ain Heikka guossis. Sii ijastedje ja válddestedje drámma. Heaika ii juhkan, ja son lávii leat hui mášuheapme iežas čállinbarggu ektui. Su bargu bisánii de moatti beaivái, muhto dán son ii namuhan gal gussiide. Heaika čájeha ahte son atná árvvus go sus guossis fitnet, liikká go álggus orru hui lossat go su bargu bisána.

*“Bohtal guorranišgohtá, guossit rešket. Heaika ii leat viidnaalmái.
Son geahčada báhpáriiddis oapmangáttis ja vilppasta ain earáid
guvlui ja lea duhtavaš, go sis lea somá.”*

(1996: 15).

Heaika ii ieš searvva juhkamii, ja geahčada dušše go earáin lea suohtas. Heaika lea hui jaskes olmmoš ja ii liiko leamen guovddážis. Dan čájeha maiddáa go jearahišgohtet su birra. Heaika ii vástit, ja dávjá álgá eará bargguid bargat jos su menddo dutkagohtet. Seammá čájehuvvo go Heaika ieš lea guossis, jus sus jerret persovnnalaš gažaldagaid mat gusket su ovddežii de eai boađe gažaldagaide vástádusat. Lohkkái gal bohtet vástádusat, ja dat gažaldagat boktet maid sáhkkiivuoda lohkkái, mii lea geavvan Heikkain ovddežis. Dat gažaldagat báhcet vuosttažettiin vástitkeahttá, muhto lohkki oažžu dáidda vástádusa Heikka jurdagiid ja beaivegirjjiid bokte. Dát čájeha ahte Heaika lea hui jaskes olmmoš, gii ii leat nu hállái ja jos lea sáhka persovnnalaš gažaldagain de ii gal son jietnat olus. Dat áššit maid Heaika ii hálit juogadit earáiguin leat dehálaš

dáhpáhusat maid Heaika atná bákčasiin sillui. Dáid áššiid áiggun lagabui čielggadit, ja čájehit man láhkai Heaikka jurddašanvuohki lea iešgudetge dilálašvuodain.

Muittašettiin mánnávuoda Heaika smiehtada skihpáriiddis, eatnis ja namuha ahte áhčči son gal ii dovdan. Ráiddu álggos juo vuhtto ahte Heaikka áhččis bohtá sáhka, go Heikii lea čuohcan dat ahte ii leat diehtán gii su áhčči lei. Dás jo dovdat ahte Heaika lea dakkár olmmoš gii lea earálágan go earát. Dát čájehuvvo ge ahte Heaika lea ođđa áiggi buvtta. Eallin lei álggu rájes jo spiehkastan Heaikka ektui, son lei luovosmánná. Eatnis luhtte bajásšaddan, iige diehtán gii áhččis lei. Dat bohtá ovdán ráiddus go ođđa vistit huksejuvvojit ja dádju ahte eallinvuogit rivdet.

*“Mánát riegádedje náittosdilis ja dávjá maiddá naittosdili
olggobealde. Luovosmáná oažžun ii lean šat mihkkige heahpadiid,
muhto soapmásat iežaset iehčanasvuoda buot ráddjehusaid ektui.
Sárdnealbmáid rihča sártnit eai šat oľahan nuorat gearddi ja sii sáhte
dál ieža hukset eallimeaset nugo buoremusat oidne.” (2002: 165.)*

Heaikka riegádeapmi luovosmánnán su áiggis čájeha ahte Heaikka karaktera ii leat dat áibbas dábálaš almmái dalá sámi servvodagas. Heaika beasaige vásihit man lossat lei leamen mánná áhči haga. Ráiddus de muhttašuvvo dát jurdda, ja mánáid riegádeapmi olggobealde náittosdili šaddá eanet dábálažžan. Čájehuvvo ráiddus mo olbmuid sielueallin rievdá, ja maiddá ahte vierut rivdet. Maiddá dan ektui ahte sárdnealbmáid garra sánit ovtaseallima birra ii šat čuohcá nuorat geardá seammáláhkai go ovdalaš buolvvaide lei čuohcan. Mu barggu ektui dás šaddá liikká dehálaš geahččat mo Heikii čuozaí áhči haga eallit. Ráiddus bohtá ovdán veaházii mielde dieđut Heaikka áhčči birra. Skuvlla vázzima áigge Heaika maid oaččui gillát áhčihisvuoda dihte, ii lean ávki čiegadit ahte Heaikkas ii lean áhčči. Muittut skuvlavázzima birra leat vártnuhis vásáhusat. Bohtá ovdan ahte ii lean álki leat eret iežas olbmui.

Ráiddus namuhuvvo ain Heaikka áhčči, muhto ii nu mánggain cealkagiin. Dát addá vuordámušaid lohkkái, ahte goas čielgá gii lea Heaikka áhčči ja maiddái dat ahte das lea eambbo duogázin go dušše dat ahte beassá diehttit gii son lea. Ráiddu vuosttaš girjjis sullii gaskkamuttoš Heaikka áhčči jietna gullo. Dulka-Márte orru boarrásiidsiiddas, son háliidii báhpain háleštit ja bidjá testamentta iežas árbbi badjel. Dulka-Márte háliida ahte buot lea ortnegis ovdal iežas jápmima. Heaika ii gal oazžu diehttit dan testamentta birra ovdalgo gohččojuvvo árbejuohkimii ráiddu nuppi oasis. Dat mii de lea miellagiddevaš mu barggu ektui lea mo Heaika láhtte go oazžu diehttit iežas áhččis birra. Dát oassi čájeha belohahkii man lágan olmmoš Heaika duodai lea. Heaika lea olles eallima eallán diedikeahtta gii su áhčči lea. Áhčči jápmima maŋŋá easkka beassá diehttit gii son lei. Heaika fitne reivve duopmáris, son ii datte ádde mas lea sáhka ja vuolga Girkosiidii bolesa lusa gohččojuvvon beaivái. Heaika beassá bolesa luhtte diehttit gii su áhčči lei.

“Heaika doaladii gieđas báhpára ja dutkkai dárkilit vuolláičállosa muhto áibbas eará sivaiddihte go Márte-Hánsa. Nama lei čállán su áhčči, čiegusin oaivvilduvvon ášši lei boahtán albma, go son lei juo heaitán duššiid smiehttamis. Sus lei nappo njuolggovarraoktavuohta dan olbmui, gii lei čállá duon nama hárvánan olbmo giehtačállagiin.” (2002: 9).

Heaika ferte jarrat vel nuppes bolesis ahte leago son ádden riehta, čilge bolesii ahte son lea eahpemahtolaš olmmoš ja ii ádde dákkár áššiin. Dát čájeha ahte Heaika lea eahpesihkkaris olmmoš ja ii leat nu stuorra luohttámuš alccesis. Dat ahte Heaika viimmat lea beassan diehttit gii su áhčči lei, galggašii leat hui stuorra ášši sutnje. Muhto Heaikka karaktera ii leat dakkár gii čájeha iežas dovdduid almmolašvuhtii. Son smiehtta ahte ferte joavdat Máhtebáikái beassá ráfis smiehttat dán ođđa dieđu áhčis birra. Heaika ii muitalan iežas lágaš olbmuide árbejuogu birra, vaikko vel dagahii miella Hemmos jarrat rádi dan mađe stuorra áššis. Heaika ain maŋida muitalit Hemmoi árbejuogu birra.

“Árbeášši sáhtii buresge manjidihtá, iihan dat leat go áibbas uhca ášši dušše, máilmmis sohtet ja ellet mángglágan vártnuhisvuodaid siste, jurddašii Heaika ja ráhkkanišgođii rándahii.”
(2002: 21).

Heaika ieš jurddaša ahte árbeášši lea uhca ášši, orru leamen dego iežas jedđemin, muhto liikká dat sáhka ahte lea beassan diehttit gii su áhčči lea, lea hui stuorra ášši sutnje. Árbeášši ii leat gal dat man birra orru Heaika eanaš berošteamen muhto dat ahte diehtá gii su áhčči lei. Heaika ii rahkat stuorra áššiin dan árbeášši, ja iige jeara earáiguin ráđiid dan ektui. Heaika lea dan láhkai hui eahpesihkkar ja orru ballamin ahte ieš šaddá guovddážis. Heaika maid sivaha áhčihisvuoda go ii leat oahppan bivdit guliid mánnán, ollesolmmožin oahppá árbevirolaš eallinvuogi ja liiko bargat dakkár bargguid. Heaika ii leat dat olmmoš gii liiko leat guovddážis. Dan áiggun čájehit eanet go dás viidásat joatkkan dulkot man lágan bargoolmmái Heaika lea.

Heaika eallinbargu ja ámmát lei čállinhommá. Son elii dan ovdii, ja čállin lei veahkkin Heaikka doalahit eallimin. Dan dajan danin go Heaikka duogážis leat vásáhusat mat dagahit ahte Heaikkas lea oktovuoda dovdu. Dát vásáhus lea hui guovddážis Heaikka eallimis. Son ii lean gal dakkár olmmoš gii mitalii iežat dovdduid birra. Áinnas ii mitalan dakkár dovdduid birra mat ledje bákčasiin sutnje.

Lea dehálaš mitalit dan duogáža manin Heaika lea šaddan dakkár bargoalbmán go lea. Heaikka eallinbargu lei čállin, álggos son čálii báikkálaš historjjá ja sohkadutkamuša. Heaika álggii maiddá eará dutkosiin bargat, muhto fertii loahpahit go ii nákcen loahpahit dan. Vearrámus lei go loahpahii dutkamuša Heargenjárgga-Lásse birra, lei mitalit sutnje gii lei hui viššalit veahkehan su. Dat lei Heikii oalle oaivebávččasin. Heaika álggii beaivegirjji čállit. Beaivegirjji bokte beassat ge mii oahpásmuvvat dainna Heaikkain gii son duodái lei. Eará persovnnaid bokte eai boađe dat seammá vástádusat Heaikka persovnna

ektui go dan olbmui gii muitala iežat birra, sihke beaivegirjjiin ja jurdagiin ráiddu muitaleaddji bokte

3.5 Heaika muitaleaddjin ja váldopersovdnan

Dán oasis áiggun muitalit ja čájehit man láhkai Heaikka duppal funkšuvdna lea *Árbbolaččat* ráiddus. Mun lean ovddit vuolekapihttaliin čájehan man láhkai Heaika doaibmá váldopersovdnan, dán oasis čájehan man láhkai son doaibmá muitaleaddjin. Áiggun álggos veaháš čájehit man lágan muitalan teknihka čáli lea geavahan teavsttas.

Árbbolaččat ráiddus čáli luoiká jiena mángga persovdnii. Girjji strukturerejeaddji muitalussan leat liikká Heaikka beaivegirjjerkesteamat ja Heaikka čalmmiid čađa oidnojuvvon dáhpáhusat. Heaikka bokte oažžut mii vejolašvuoda dovddiidit historjjá olbmuid birra geat elle moaddelogi jagi dás ovdal.

Trilogiijas lea nu go lean namuhan mánga persovnna geat leat muitaleaddjit. Muitaleaddjit doibmet láskkonjuolggat delegerema bokte. Heaika lea liikká son gii eanemusat doaibmá muitaleaddjin. Muitaleaddji jietna geavaha preterihtta hámi muitalettiin.

Ráiddus lea maiddá geavahuvvon dialogat, mat doibmet hui bures teavsttas. Dialogat addet eallima tekstii ja leat čallon deanuleagi suopmana mielde. Go čáli lea geavahan suopmandovdomearkkaid, de lea dát váikkuheamen ahte lohkki bohtá persovnnaid lagabui buoret go jos livčče geavahan čállingiela dialogain. –*Na maid seahkidat? Lean mángii ringen muhto it vástidan. Vázzilin geahččat. Lean čuolkkutan ja čoalkkutan.* Birgget hálešta Heikkain ja dás oaidnit mii ahte čáli lea geavahan suopmandovdomearkka –*tan* gehčosa čállingiela –*han* ovdii, *Čoalkkutan* – čoalkkuhan. Dát suopmandovdomearka lea geavahuvvon juohke sajjs

ráiddus dialogain. –... *Ja jos áigi báhcá, de guoratallat vel sámegiel oahpatusa dili.* (2005: 144).

Leat maid hui vuohkkasit geavahuvvon smávva sánit, mat čájehit persovnnaid jurddašeami ja sámi hállanvuogi. Dárogielas lea sátnevájas mii lea dakkár ahte dat gii lea jávohaga lea ovttaoavilis áššis. Sámegielas dát doaibmá nubbelahkagii. *Árbbolaččat* ráiddus lea ollu ovdamearkkat dialogain man láhkai sápmelaččat hállet. Okta ovdamearka lea go Stálonjárgga Ivvár lea bidjon boarrásiidsiidii ja Heaika fitná suinna hálešteamen.

–Dat lea duođaige buorránan dilli ovddežis. Buot nu buhtis, českes láhkánat, ii gavjačalbmige láhttis. Ja ovdal boarrásat šadde eallit vaikko gudeláhkai. –Jáá. (2005: 172).

Ivvár vástida hui oanehaččat, ja dan bokte čájeha ahte son ii leat áibbas duhtavaš diliin go son lea gártan boarrásiidsiidii. Dialogain leat geavahuvvon maiddái suomagiel sánit, ja dát lea mielde čájeheamen mo sámegiella váikkuhuvvo eará gielain.

Heikka beaivegirjemerkesteamit mitalit ráiddu persovnnaid historjjá. Beaivegirjemerkestumit leat čallon vuosttášpersovnna hámis, ja lea eanaš merkestumiin geavahuvvon preseansa hápmi. Spiehkastat preseansa hápmái lea go sáhka lea Birgittas, de mitaluvvo vássánáiggis. Heikka jietna lea siskkáldas mitalleaddji sajis, danin go son lea ieš mielde historjjás.

Oaidninčieгат ja geat leat fokálaobjektan rievdá ráiddus. Mitaluvvo ain muhton olbmo dahje olbmuid birra.

Heikka erenoamáš sadji mitalleaddjin lea go son doaibmá sihke siskkáldas mitalleaddjin ja olgguldas mitalleaddjin. Olgguldas mitalleaddjin go lea sáhka beaivegirjemerkestemiid ektui, de son mitala iežas oainnuid mielde mii lea dáhpáhuvvan lagaš birrasis. Mii beassat

maidáai diehtit Heikka jurdagiid goalmát persovna muitaleaddji bokte. Goalmát persovna muitaleaddji bokte mii oazžut referáhta maid Heaika smiehttá ja maid bargá.

Dat mii lea erenoamáš Heikkain daid eará persovnaid ektui ráiddus, lea ahte Heikka persovna lea čálli mystifiseren. Lohkki oazžu ain juoga masa čatná sáhkiivuoda, Heaika sáhtá ovdamearkka dihtii jietnadit juoga, ja de mannet áiggit ovdalgo boahtá das eanet sáhka.

Maid de Heaika muitala? Heikka beavegirjjerkestumiin lea stuorra ávki. Heikka áigumuš beavegirjiin lea ahte dat gálga vurkejuvvot ja mañit buolvvaide boahtit ávkin, vai fas sii besset oahpásmuvvat dalá áiggi eallinvugiin. Lohkki fuobmá muhto ieš Heaika ii fuomáš man láhkai olbmo sielueallin rievdá dađistaga go ođasmahttin ovdána.

Heikka beavegirjiidmerkestumiid ja buotdiehti muitaleaddji bokte beassat mii dovdat Heikka buorebut go su lágaš olbmot dovdet su. Heaika ii lean dábálaš sámii almmái. Su eallinbálggis doalvvui su oktovuhtii. Heikka persovna psykologalaš bealli doarru oktovuoda dovdduin, ja Heikka bargu šaddá gávdnat vugiid vajálduhttit dán oktovuoda dovddu. Dat mii vuosttažettiin báhčá millii, lea ahte máddin ásadettiin ledje dáhpáhusat mat dagahit ahte Heaika ferte geavahit iežas attáldagaid vajálduhttit su morraša. Heaika lea teoretihkkár, ii son lea dakkár olmmoš gii lea hárvánan garra rumašlaš bargui. Oktovuodain ja morrašiin birget, Heaika čálligoahtá. Son čállá báikkálaš historjjágirji. Dát buvttá mii das boahtá, ii leat nie mo Heaika lei háliidan ahte boadus galggai leat. Son behtohalai, muhto su olbmot ledje hui čeavláii girjiin ja dat attii Heikii buoret iešdovddu. Heaika lea hui intensiiva olmmoš, ja barggadettiin girjiin de dárbbáša ráfi iige mihkkige eará mii geavvá su birrasis oro leamen sutnje dehálaš. Áidna maid Heaika smiehttá lea ahte vuot de bisánit su čállinbarggut. Ovdamearkka dihtii go skihpárat bohte guossái, jos gii nu lágaš olmmoš náitalii ja eará dáhpáhusat lagaš birrasis. Erke lei Issáhis hui buorre skibir ja lávii boahttit su mielde Heikka guossái. Vaikko Heaika

dovddai Erke de ii vuolgán son Erkke hávdádussii, son smiehtai ahte dat gaskkalduhtá su barggu. Heaika geavahii su čállinbarggu čiegadit su eahpesihkkarvuoda ja udjuvuoda. Son ieš orro jedđemin iežat ahte čállinbarggut leat deháleabbon go ollu eará mii geavvá lágaš birrasis.

3.6 Heaikka dáhpáhusat gávpogis

Heaika fárrii stuorat gávpogii, son lei vuolgán ohcat eará eallima go dan maid uhca sámi báikkit sáhtte addit sutnje. Dat mii de lea dehálaš mu barggu ektui lea dat dáhpáhusat mat šaddet Heaikka čiegusvuodat ja maid birra Heaika ii hála earáide. Heaikka vásáhusat gávpogis leat mielde huksemin Heaikka karaktera. Dáhpáhusat rievdadit Heaikka, ja son máhccá ruovttoluotta Sápmaí. Mii vuohttit ahte juoga lea dáhpáhuvvan Heaikkain gávpogis go son ii šat čále ja vástit reivviid. Olbmot Máhte báikkis dadjet ahte Heaika gal gullo ja bohtá go dat áigi bohtá. Eai váldde nu lossadit eaige smiehtas mii son Heikii lea dáhpáhuvvan go ii gullo šat.

Dáhpáhusat gávpogis leat hui dehálačča. Heaikka jurdagiid ja beaivegirjjiid bokte bohtet veahážiid mielde vástádušat Heaikka gávpoteallimis. *Árbbolaččat* vuosttaš oasis álgogeahčen bohtá Heikii njuolgga gažaldat moarsi birra. Erke jearaha Heaikka: “*Leamašgo dus goassige moarsi?*” Heaika čájeha su duohta luonddu ja ii jietnat maidige. Heaika lea hui jaskes almmái ja maddái hui udju. Son álgá eará bargat ja dasa báhccá gažaldat vástitkeahhtá. Lohkkái morrána sáhkkiivuoha, ja vuordámušat beassat diehttit leago Heikkas leamašan moarsi. Mii oazžut diehttit hui álggus ráiddus, ahte Heikkas ledje vuordámušat gávpot eallimii, muhto maddái ahte stuorra doaivagat ja ohcaleapmi ráhkisvuoda maŋŋái rievddai beahttašupmin ja oktovuohan. Gávpogis Heaika oahpásmuvai Birgittain. Birgitta gulai rikkes ja dovddus sohki. Heaikka guovttos dálostalaiga ovttas njeallje jagi. Heaika dadjá ieš muittašemiin dáid jagiid ahte lei hui lihkolaš.

“Nu ahte dat lei munno vuosttas ja aidna oktasaš ruoktu, daid geafes olbmuid gaskka eliime njeallje jagi ja oskkildan velge roahkka lohkat dáid jagiid earret dieđusge dan loahppaáiggi ealliman lihcoleamos áiggiide...” (1996: 222).

Gelddolažžan šaddá de diehttit mii dagahii ahte dát lihkolaš áigi nogai. Dát jagit gávpogis leat čihkkon hui bures, dego duogáš mitalus, mitalusa siste.

Ráiddu nuppi oasis bohtet vel eanet dieđut beahttašumi duogázii. Nillá ja Káissá mánáidmánná, Niku-Petteri, heavvanii dulve johkii. Morašsáhka joavddai Hemmo ja Heaikka lusa maid. Heaika dadjá Hemmoi: *“-Mun dat dieđan mii lea massit máná.”* Hemmo ii ádden maid skibir oaivvildii ja iige jearahan das eanet. Lohkki fuobmá dál ahte dás fas bohtá fargga odđa diehtu Heaikka ovddežis. Leago Heaika massán máná? Seammá áigge lea Heaikkas maid árbejuohku iežas áhčči maŋis jođus. Heaikkas dahká miella mitalit Hemmoi ášši birra, muhto maŋida oppa áigge. Seammás leage Heaika addán odđa dieđu Hemmoi su birra, máná massima birra, ja orru čájeheamen ahte Heaika lea viimmat rahpaseamen ja hállagoahhtimin iežas váivviid ja iežas eallima birra.

Árbbolaččat nuppi girjjis bohtá ovdán mii lei mannan boastut Heaikka gávpoteallimin. Mii maid dagahii ahte eallindilli sus rievddai oalle garrasit. Son lei geahčastan ahte galggaiba Birgittain eallit ovttas ja lihkolažžan olles eallima. Soai leigga orrun jo njeallje jagi ovttas, ja leigga máná vuordimin. Gánddaš riegádii ja jámii. Birgitta válddii hui garrasit morraša ja guđii Heaikka. Heaika mäsii loahpas barggu ja fertii vuolgit ruovttuluotta Máhte báikái. Heaika ain muhtumin muittaša dáid jagiid go Birgittain leigga fárrolagaid, ja stuorra morašin sivaha riegátkeahtes bártni ahte dilli lei dál nie mo lei.

“Nahkárat rohhtejedje dego fuomáškeahtá, go muittašii Birgitta ja smiehtadii gosa guvlui su eallin lei jorggihit, jos bárdni livččii ožžon eallit.” (2002: 65).

Čájehuvvo ahte Heikka ja Birgitta ovttaseallimis mearridii Birgitta eanemusat. Heikka merkii beaivegirjái ahte son lei ieš vajáldahtán iežas dárbbuid. (2002: 127). Dát mearkkašupmi nanne Heikka gova ahte lea hui ujus ja vuollegaš almmái. Heikka geahččalii dahkat visot vai Birgitta lei duhtavaš. Olggobealde čalmmiin go geahččá sudno ovttaseallima, de gal oaidná ahte dát ovttaseallin ii lean dárkkuhuvvon bistit. Heikka lei Birgitta áigge menddo vuollegaš, ja divttii moarsi menddo sakka mearridit.

Dat govva maid lohkki oazžu Birgittas lea earálágan go dan maid Heikka vásihii. Dát čájeha ge ahte ráhkisvuohta dahká olbmo čalmeheapmen. Heikka čállá beaivegirjái ahte Birgitta lávii dádjat ahte son lei justa dakkár almmái maid son dárbbasii. Dieđusge liggejedje dat sánit Heikka. Muhto nie mo mun dulkon Birgitta de liikui son mearridit nuppi badjel. Go de manai nu boastut ahte másiiga máná, de ii gierdan Birgitta dan go ii mannan su miela mielde, nu ahte son álkidit guđii Heikka. Eatni ráhkisvuohta mánái lea earálágan ja stuorát go ráhkisvuohta iežas guoibmái. Birgitta ii dárbbasán Heikka morraša čađa beassat, nu ahte lei sutnje álkimus guođdit Heikka. Heikka gal duođai ráhkistii Birgitta, ja orru leamen ahte son jáhkii ahte son su doalaha jos lea nu vuollegaš ja aivve smiehtá mii lea buoremus Birgittai. Mun dulkon dan láchkai ahte Birgitta háliidii albmá gii attii sutnje eanet hástalusa go dan maid Heikka dagai. Kommunikašuvnna áddejupmi gaskal nissonolbmo ja almmáiolbmo lea mángga dáhpáhusain iešguđetgelágan. Ovdamearka lea maiddái go Nillá oastá biilla, vai Káissá movttiida. Káissá oaidnu lea fas dat ahte Nillá oastá čájehan dihte, ja de Káissá ii nagot liikot biilii. Heikka ii leat čeahpimus hállat olbmuiguin, ja go Birgittain másiiga vel máná, de eaba gulahallan šat. Vaikko vel dat ii mitaluvvo ge, de orro leamen ášši dan láchkai ahte Heikka ii dohkkehuvvon nu bures Birgitta sohkkii. Birgitta sohka lei dehálaš ja ledje riggá. Mitaluvvo ahte Birgitta váhnemat eaba háleštan šat, muhto oruiba ovttas soga gudni geažil.

3.7 Heikka rievdan

Heaika rievdá hui ollu maŋŋil go lea orron muhton áiggi Máhtebáikkis. Heaika oahppá birget okto, son oažžu ollu nuvttá veahkki ja dan láhkai beassá iešbirgejumái iežas leavttuin.

Heikii dahká hui buori beaivegirjječállin, dát ahte sus lea juoga maid galgá bargat orru addimin sutnje sielu ráfi. Son dadjá ieš dalle go Hemmo eanu lea sakka borahuvvan, ahte eallin joatkašuvvá ja sus orru vel juoidá eallimis oažžunláhkai. (2002:86). Dát čájeha ahte Heaika lea viimmat ožžon sielu ráfi, ja loaktá bures iežas eallimiin. Váivves áiggit leat mannamin badjel ja Heaika lea hárvánan Máhtebáikki ja uhca sámi giláža eallimii. Heaika čájehišgoahtá eanet ja eanet beroštumi smávvadálubargguide, ja maddái guolásteapmái. Heikka rievdan čájehuvvo maid dan láhkai ahte Heikka dábit rivdet.

“Dáid firpmiid son lea ieš háhkan, dáidáge leat stuorámus oasttus maid lea goassige dahkan, gávpotbiktasiid lávii válljet ja máksit aivve Birgitta.” (2002: 186).

Heaika rievdan vuhtto maddai eará sajis. Álggos go fárrii Máhtebáikái lávii álohii dálvet nohkkot muoraiguin, boalddestii muhtomin láhtoseaidnifielluid ja fertii dávjá oažžut muoraid Hemmos. Heikka visti lei maid álohii hui duolvvas. Heaika rievdá áibbas nuppeláganin go lea orrun moanat jagiid Máhtebáikkis. Son lea gal hui hánis, ja ii golas gal ruđa duššás. Muhto fuobmá maid rumašlaš bargu dahká olbmo sieluin ja nu oahppagoahtá árbevirolaš doaimmaid. Murren šaddá hui dehálaš terapiijan oktovuodain birget. Heaika šaddá maid hui ortnet olmmoš, ja árbe vistiid olggobealde lea álohii buot sajis. Heaika maid hahkká alces ođđa áigge rusttegiid, su iežas leavttuin. Lea maŋjimuš olmmoš Máhtebáikkis gii fitne el-rávdnji vissui. Radio maid hahkká alces, ja fuobmá ođđa máilmmi.

Heaikkas vuhtto gal ahte ii leat áibbas duhtavaš ahte su eallingeaidnu lei oidnojuvvon ahte galggai orrut Mahtebáikkis agibeavvi. Muhto Heaika oahpai gávdnat ilu smávva áššiin.

“Son lei oahppan gávdnat ilu uhca áššiin, das maŋŋá go lei loahpalaččat cohkkon Máhtebáikái, muđui ii livčče gierdan dan ovttalágan eallima, mii orui su oassin oidnojuvvon.”(2002: 241).

Heaika maid fuobmá ahte ii sáhte bissut okto dološ áiggis. Heaikkas lea heittogis oamedovdu Hemmo ektui go mearrida divvugoahit iežas viesu. Heaika čállá hui suohttasit ja ironalaččat beaivegirjái ahte:

“... In sáhte darvánit dušše dasa, maid son (Hemmo) oinnii áidna rivttes eallinvuohkin, muhto olmmoš galgá duostat eahpidit ja ohcat ođđa geainnuid. Boahte geassi lea maŋemuš, man vásihan dán visttis dálá hámis.” (2005: 55).

Lohkki gal fuobmá dan ironia maid Heaika čállá iežas beaivegirjái ođđa geainnuid ohcalit. Heaika gal ii duostan ieš čuovvolit ođđa geainnuid, stobu ektui lei son maŋimuš gii divui stobu ođđa áigge mielde. Heaika rievdá hui ollu manin earát galget oaidnit su. Álggos go bođii Mahtebáikái de ii beroštan alldes ja dálus olus. Boarásmuvvan áiggis Heaika vuolgá Roavvenjárgii divuhit bániid.

“Son livččii háliidan addit nu buori gova go vejolaš ii dušše viesustis, muhto maddái aldistis. Diet čáhpodan bálnelisat orro nu funet heivemin su čáppa, čorges ruktui” (2005: 206).

Go lea sáhka ođđa geainnuid ohcaleami birra de livčče Heaikkas lean vejolašvuhta fas beassat vásihit ráhkisvuoda nissonolbmui, muhto Heaika lea nu udju ahte ii duostta čájehit beroštumi Soađegili doaimmaheaddjirivgui. Rivgu gal viggá jorahit Heaikka, ja lea hirpmaset liikostan Heikii. Rivgu guođdá telefonnummira Heikii ja bovde maid su fitnat guossis. Muhto go rivgu manná de Heaika báhccá dušše jurddašit

ahte soai han gal varra livččiiba gulahallan ja varra dálostallange loahpalaččat.

“Bođii ruoktot ja ordnegođii fas iežas searjga ja fuobmái láhttis nissonolbmo vuolbuvssaid. Ahte mo nieges! (2005: 154).

Heaika lea hui eahpesihkkar mo galgá láhttet daid vuolbuvssaiguin, sáddet daid rivguid vai maid. Heaika čájeha fas iežat eahpesihkkarvuoda ja udjuvuoda ja rádjá vuolbuvssaid jos rivgu fas fitná. Soaitá leat ahte nisu lei nu gávvil ahte lei guođđán vuolbuvssaid iešdáhtos vai Heaika ferte oktavuoda váldit suinna.

4. Komparatiiva ja kultursiskkáldas dulkon

fáttá ektui

Dán oasis áiggun čilget man láhkai sáhtta *Árbbolaččat*- ráiddu fáttaid dulkot kultursiskkáldas áddejumiin. Lean metoda kapihttalis čilgen man vuodu mielde sáhtta teavsttaid dulkot álgoálbmotparadigma vuodul. Lean deattuhan ahte lea ávkin áddet makkár kultuvra ja makkár jurddašuvuohki álbmogis lea. Mun áiggun maiddái čilgedettiin fáttá čujuhit Jovnna-Ánde Vest eará románaide ja dan láhkai komparatiivvalaččat čilget fáttá. Dán oasis gáiddan eret Textpraxisa metodalanjas gos deattuhuvvo teakstaimmaneanta lahkonanvuohki tekstii, dan ovdii deattuhan čáli eará teavsttaid ja teavstta kultuvrralaš duogáža. Ovddit kápihttal gos Textpraxis metodalanja geavahuvvui teakstadulkomii, dagahii ahte dulkon leai hui teknihkkalaš. Dát kápihttal addá eará oaidničiega, gos maiddái teavstta olggobeale fáktorat čuhcet sisa. Textpraxis bidjá geainnu teavstta lohkkái, ja čájeha maid galgá geahččat teavsttas. Dán kapihttalis čanan teavstta oktii historjjálaš ja kultuvrralaš dáhpáhusaide.

Árbbolaččat-ráiddus lea váldo fáddá ođasmahttin. Ođasmahttin eallinvugiid ektui. Eallinvuogit rivdet ja ovdánit sihke ealáhusaid ja olbmuid jurddašemi dáfus. Vest lea čilgen man láhkai ođasmahttin lea čuohecan olbmuide ja son čilge olbmuid sielueallima bokte man láhkai servodat ovdána. *Árbbolaččat*-ráidu muitala man láhkai olbmot elle muhtun jagi dás ovdal. Čáli lea bures čilgen olbmuid jurddašemi, sihke buriid ja váivves beliid. Lohkki sáhtta áddet man láhkai ođasmahttin čuoheca iešguđetge persovdnii teavsttas, ja dan láhkai lea oalle mánggagardánit muitaluvvon mo servodaga ovdáneapmi lea váikkuhan olbmuide. Vest muitalanvuohki dagaha ahte girjji fáttát šaddet jáhkehahtti ja kultursiskkáldaga lahkonanvugiin oaidná paralleallaid sámi báikkálaš ovdáneapmái ja olbmuid jurddašemiid mat ledje mielde ođasmahttimin servodaga.

Ođasmahttima ektui leat mánggat áššit maid sáhtta geassit sisa mu dulkomii. Okta bealli fáttá ektui lea, man láhkái olmmoš ieš lei mielde váikkuheamen ođasmahttima. Dása gal eai boađe njuolggá vástádušat, muhto teavstta olbmuid jurddašeami vuodul vuhtto ahte olbmot ieža váikkuhedje rievdamas sakka. Mun áiggun dás viidásat boahpte vuolekapihttaliin čájehit ovdamearkkaid *Árbbolaččat*-ráiddus man láhkai servodat ođasmuvai sámis.

Vest lea hui čeahppi čilget iešlágan olmmoštiippaid. Mun lean čilgen veaháš dáid iešguđetgelágan olmmoštiippaid, ja čájehan man láhkai sii ovddastit sin olmmoštiippa. *Árbbolaččat* ráiddus leat sii geat beroštit politihkkas, dego Nillá, gii lea gielddapolitihkkár. Heaika ja Issát leaba fas dáiddár tiipat, muhto sudnos leat maddái eará rollat. Heaika lea čáli gii čáli báikkálaš historjjá, ja Issát fas mále govaid. Heikka duppallat doaibma *Árbbolaččat* ráiddus čájehuvvo bures go sáhtta vuohttit ahte Heikka girji, mii lea historjjá girji báikkálaš historjjá birra lea dego paralleallan *Árbbolaččat* ráidui. *Árbbolaččat* ráiddu sáhtta lohkat dan bokte ahte dat lea dego Heaika livččii čállán ráiddu.

Eará olmmoštiipat leat sii geat rahče sámegiela ovdáneami dihte, dego *Ándde-Márgget*. Su sáhtta oaidnit sámii idealisttaid hárrái. Eará tiipat leat sii geat leat fárren eará sajiide barggu maŋŋái, ja dan láhkai čájehit mas sii vulget eret ja mo fertejit rahčat buoret dili oazžut. Sii geat báhce bargguhisvuhtii, gárte dávjá boasttu eallingeainnu ala. Mun joatkkan čilget dáid olmmoštiippaid dán kapihttalis.

4.1 Ođđa áiggi bohtin

Ođđa áiggi bohtima mii beassat vásihit olbmuid jurddašeami bokte. Heaika lea čállán iežas dutkosiidda mo ođđa áigi lea bohtimin. Lohkki fuobmá olbmuid jurddašeami bokte man láhkai sii rivdet dađistaga. Heaika lea ain merkestan čállosiidda man láhkai ođđa áigi lea bohtimin. Geaidnobarggut lassánit ja dahket álkibun olbmuide johtit.

“Son guorahalai čállosisttis ođđa áiggi bohtima, deattuhii johtolatoktavuođaid buorráneami mearkkašumi ja geahččalii gávdnat das sihke buriid ja heajos beliid. (1996: 129).

Árbbolaččat-ráiddu historjá čájeha man láhkai olbmot vásihedje ođđa áiggi bohtima. Geaidnobarggut lassánedje, ja dienasbarggut bohte árbevirolaš bargguid sadjái. Dát buvttii ođđa hástalusaid álbmogii. Vuodđoealáhusat eai šat biebman buohkaid. Sihke ealáhusat ja olbmuid sosiála biras rievddai. Sosiála birrasa hárrái čájeha Biret-Káre áhkku bures, go son maid goastá nuppi giláži go Nillá biilla oastá. Nillá biilla nuppástuhtá Máhte báikki. Biillat ja tráktorat eai buvttu dušše ilu ja álkit beaivválaš eallima, dat buktet maid váivves jurdagiid. Erenoamážit heasta-almmái beassá vásihit man láhkai ođđa áiggi bohtin rievddada su beaivvi. Heasta ii šat dárbbášuvvo seammáláhkai go ovdal, dát čájehuvvo hui bures go hávdádusvieruid rievddadeami birra lea sáhka. Riittä lei hávdái dolvojuvnon heastta fáruin, logemat jagi maŋŋá Hemmo dolvo biillain. Máhte-Máhte čájeha vuostálastima ođđa áiggi bohtimii, ja bahča miela buktá ođđa vierru. Son dovdá ahte lea vierroolmmoš Hemmo čezzi hávdádusain.

“Biillat ledje mealgat, áiggiid nuppástuvvan vuhttui bures hávdádusvieruinge.... Hestii ja heastaalmái ii lean šat atnu ii dákkár áššisge. (2002: 118).

4.2 Ođđa hástalusat ealáhusain

Olbmuid jurddašeapmi ealáhusaid dáfus boahtá bures ovdán girjjis. Olbmot fertejit iežaset jurddašemiid ođasmahttit servodaga ovdáneami mielde. Dán sáhtta ge smiehtat sámi servodaga ovdáneami ektui. Ovdalaš áigge galge olbmot šaddat badjeolmmájin, eanadoallin, guolásteaddjin ja earret eará bivdin. Geaidnobargit lassánedje ovdáneami mielde, ja olbmot fertejedje ovdánit servodaga mielde ja dienasbargguid fidnet. Olbmuide bohte ođđa hástalusat, fertejedje skuvllaid vázzit ja oahpu háhkat jos barggu galggai oažžut. Dološ šibitdoallu jávkagođii Sámis, ođđa teknologija joavddai maiddái Sámi návehiidda ja eanadollui. Dán fáttá ektui lea Jovnna-Ánde Vest čállán fágaartihkkalis mii lea *Čállet Sámi Verddet* (2002) girjjis. Seammá fáddá ihtá maiddái Vest vuosttas románas, *Johkagáddái nohká boazobálggis*. Dán románas son čilge man láhkai sin bearaš vásihii ođđa áiggi bohtima. Bárdni sáddejuvvui skuvlii máttás oahpu háhkat alces. Jos buohtastahtta man láhkai dilli moaddelogi jagi áiggi dás ovdal oahppu ektui lei, de ledje bearrašat stuorrá ja olu mánát. Váhnemiin ii lean vejolašvuolta sáddet buohkaid alit ohppui. Ruđalaš dilli ii addán dan vejolašvuoda. Eai lean seammálágan ruđalaš doarjagat go mis leat dán áigge, ja de fertejedje váhnemat vuorohit gean lei ráđdi skuvlii sáddet. Eará mánát fertejedje vuodđoealáhusain ja dálu bargguin veahkehit ruovttu.

Vuodđoealáhusat rivde, ja ođđa rusttegat bohte boares rusttegiid sadjái. Eanadoallit ođasmahtte návehiid, ja vuordámušat dietnasa dainna oažžut bohte. *Árbbolaččat* girjjiin mii beassat oaidnit makkár jurddašeami ođasmahttin buktá. Šibitdoallu ii lean šat dušše iežas ruovttu várás, dál galggai produkšuvdna earáid várás maiddái. Šibitdoallu ii šat geasuhan nuoraid nugo ovdal. *Árbbolaččat* ráiddus oaidnit man lágan rahčamuš Heandaraga váhnemiidda šattai go Heandarát ii háliidan joatkit eanadoaluin. Ođđa náveha ledje vel huksen. Seammá rievdan leage leamaš sámi servodagas. Eanadolluin bohtet ain ođđa hástalusat, sihke lágaid ja rekruterema ektui. Nuorat háliidit skuvllaid vázzit, ja lágat dagahit

váddáseabbo ealihit iežas eanadoallin. Sámi guovllu eanadoallin leat eanet hástalusat go mátta eanadoallin.

Áiggi rievdan dagahii maid ahte bargguhisvuohta lassánii. Olbmot fárrejedje barggu maŋis. Buorre ovdamearka *Árbbolaččat* ráiddus lea Viljo, gii fárre Stockholmmii barggu dihte. Vieris riikii färren buktá odđa hástalusaid sihke giela ja birrasa ektui.

“Vierroriikii ruovttuiduvvan ii lean nu álki go lei gáddán. Buot lei nu vieris, ii dušše giella, muhto oppa stuorra gávpoga eallinvuohki. Son lei bajásšaddan meahcis guhkkín eret gávpotšlámas.... Nappo sus lei bargu ja viessu, dat deháleamos, maid eará vel sáhtii olmmoš vierroservodagas gáibidit. (2002: 218).

Jovnna-Ánde Vest lea *Eallinbihtát* románas giedahallan sullasaš fáttá. *Eallinbihtát* románas Peter fárre vieris riikii barggu maŋái, son vásiha sihke gielalaš ja minoritehta hástalusaid. *Árbbolaččat* girjjiin mii oahpásmuvvat Viljoi, gii vuolgá barggu maŋái Stockholmmii. Viljo vásiha ahte ii leat nu álki orrut vieris riikkas, giella lea váttis ja ii leat nu álki bargodilis nugo lei jurddašan. Máhtebáikki olbmui leat stuorra vuordámušat Viljoi, gii lea barggus máddin, muhto Viljo čájeha ieš ahte gal olmmoš ferte leat gievra ja gierdavaš jos galgá lihkestuvvat bargodilis vieris riikkas. Paralleallan Sámi servodagas gávdnojit olusat geat leat färren máttás barggu maŋis. Suoma bealde leamaš ollu bargguhisvuohta ja olbmot leat ferten färret Ruttii barggu dihte.

Árbbolaččat girjjis mitaluvvo maiddá ahte eai buohkat liikká báze ja loavtte vieris riikkas. Biret-Káre ja Antero fárriiga Stockholmmii, muhto mearrideigga ruovttuluotta boahit Máhtebáikái muhtun jagiid maŋá. Soai válddiiga alcesseaskka návetoalu, ja sudno bearaš buvttii odđa eallima Máhtebáikái. Dát šattai stuora lihkkun váhnemiidda, geat leigga jo guhkkit áigge viggan oazžut Heandaraga návetoaluin álgit.

Álgoálbmot dutkanvuogi mielde sáhttit mii oaidnit man láhkai “mii” ja “sii” govviduvvojit maiddá *Árbbolaččat* ráiddus. “Sii” dán oktavuodas leat Viljo ja maiddá Biret-Káre bearrašiin, geat fárrejedje máttás barggu maŋŋái. Mii oaidnit man láhkai minoritehta ferte rahčat stuorát álbmoga ektui. Viljos ledje alla áigumušat barggu ektui, muhto ii lean nu álki olahit mihtuidis su duogáža dihte. Sihke giella ja maiddá dat ahte leai sápmelaš dagahii ahte son fertii čájehit ollu eambo máhttu eará bargo skihpáriid hárrái. Giella dihte Viljo ii ožžon dan virggi maid leai háliidan ja masa son livčče heiven. Biret-Káre bearrašiin čájehit fas ahte sii eai nagodan dáid rahčamiid, ja háliidedje ruovttuluotta iežas álbmoga lusa. Vest ii čilge *Árbbolaččat* ráiddus daid váttisvuodaid mat ledje olbmui geat fárrejedje máttás barggu maŋis. Čáli deattuha olbmuid eallima Sámis, ja čájeha váttisvuodaid go govvida olbmuid ruovttuguovlluin. Das mun oaivvildan ahte mii oahpásmuvvat dillái, dan bokte go sii čilgejit dialogain mo dilli lea. Heaikka bokte mii maid oaidnit ahte jaskesvuohta lea mearka ahte ii leat olbmos buoremus dilli. Go Heaika orui gávpogis, de eai bohtán sus reivvet ruovttubáikái. Viljo ektui gal čilgejuvvo bures mo son ferte rahčat vai leat dat seammá vejolašvuodát go stuorát álbmogis. Dát dilálašvuohta lea duohtavuohtha eanaš unnit álbmogiid beaivválaš eallimis. Sihke duogáža ja giella dáfus vealahuvvojit unnit álbmogat. Dán seammá fáttá beassat maid lohkat Jovvna-Ándde Vesta *Eallinbihtát* románas, gos čáli muitala Petera muitalusa, man láhkai son gárttai gillát go ii lean seammalágan go earát servodagas. Dán románas ii leat gal daddjon ahte Peter lea sápmelaš, muhto sáhtta geassit paralleallaid sámi álbmoga dillái. *Eallinbihtát* váldopersovvna sáhtta buhtastahttit Viljon *Árbbolaččat* ráiddus. Goappašagat vuolgiba eará sadjái dan nammii ahte leaba buoret dili ohcamin. Goappašiin leat áigumušat ja mihtut barggu ektui. Peter lihkostuvvá dien láhkai bures, muhto son oazžu veahkki ollašuttit su mihtuid. Dien bokte lea erohus Viljo ja Petera gaska. Viljos eai leat veahkit, ja son ferte okto geahččalit beassat bajás bargoeallimis. Petera ja Viljo ektui de sáhtta maid čujuhit “mii” ja “sii” problematihkkii. Sihke Viljo ja Peter leaba biddjon kategorijaid “sii”, soai leaba earalágan go “mii” majoritehta jurddašeami dáfus.

Mii beassat maiddáái vásihit man láhkai ođasmahttin eará ealáhusain go eanadoalus váikkuha olbmuid eallimii Eanuleagis. Hotealla huksen ii buvttu dušše ruđaid ja barggu báikki olbmuide. Dat buktá maiddáái jugešvuoda. Muitaleaddji čájeha man láhkai olbmot smihttet, muhto eai hála dáid áššiid birra. Muhtomat geahččalit vuostálastit hotealla huksema, muhto sin jienat ja ákkat eai váldo vuhtii. Hotealla ráhpan lea stuorra ášši uhca Sámi gilázii, dat buktá sihke bargguid ja turisttaid. Dego duohta máilmmis de leat álohii muhtomat geat šaddet dan dillái ahte jugešvuoda bokte vigget dikšut iežaset bákčasiid, dát ii guoskka dušše sámi álbmogii, juohke servodagas leat muhtomat geat gahččēt olggobeallai servodaga buori beali ja vigget de oažžut dorvvu juhkama bokte. Servodaga ovdáneami mielde bođii maiddáái bargguhisvuolta, ja muhton smávva báikkiin ii lean álohii álki oažžut barggu. Heandaraga bokte beassat mii oaidnit man láhkai olmmoš geahččala čiehkāt iežas bákčasiid alkohola geavaheami bokte. Heandaragas ii leat álohii bargu, ja eahpesihkkarvuodain son ohcá doarjaga boasttu sajis, alkoholas. Barggu go fidne de heaitá maiddáái juhkamis.

Gutnel čájeha hui čielgasit man láhkai árbevirolaš doaimmat eai šat vuoruhuvvo. Gutnel lei álo duddjon. *Árbbolaččat* nuppi girjjis boahťa ovdan mo árbevirolaš giehtaduodji lea nohkagoahťan. Gutnelis šaddá váivi go su bargu ii čuovo ođđa áiggi ovdáneami.

“Gutnel ii doapman duddjogoahťit. Manin bargat duššiid dihte, go birgii muđuige. Isit lei jámma barggus ja dinii beaivvis dan maid son ieš garra bargguin vahkus lávii. Duddjon lei birgenláhkkin goittot sin bearrašis nohkamin. Sus lei veahá váivi, go áddii gosa guvlui eallin lei jorggiheamen. Dat lei dalle go Issát ásai lovttas, dalle duodji vel jođii, gal dat ledje liikká golleáiggit, vaikko olmmoš ii dalle álo fuomášan.” (2002: 150).

Heaika lea dat gii *Árbbolaččat* girjjiin manná dego rávnnji vuostá, dalá áigge doaimmaid ektui. Son háliida oahpat árbevirolaš doaimmaid, son omd. guolásta ja gilvá buđetbealddu. Dán láhkai son doaibmá lohkkái

muittuhussan man dehálaš lea čájehit beroštumi árbevrrui vai ii buot vajálduvvo.

4.3 Sápmelašvuoda boahhteáigi

Árbbolaččat girjjiin oaidnit mo sámesearvvit bargagohte sámi áššiin. Lohkki sáhtta oaidnit ovdáneami báikkálaš beroštumis dassái go beroštupmi eará álgoálbmogiidda morrána.

“Buot lei ovdánišgohtán hui johtilit, go lei vuos álgui beassan. Oktiigullelašvuolta galgai oidnot, oaivvildedje dálá aktivisttat. Ii šat bargojuvvon dušše guovllu dásis, muhto ollu viidáseappot – badjel riikarájiid, álbmogiidgaskasaččat. Sápmelašvuolta álggi leat juo bissovaš oassi álgoálbmogiid morráneamis. Nuppástusat eai vuhtton dušše ieš servodateallimis, muhto maiddái gielas. Árbevirolaš hállangillii cieggagohte ođđa sánit dego “prošeakta” “višuvdna” rutiidna”, “motiveret” ja “manipuleret”, maid mearkkašupmi bázii vuorrasut olbmuide mángasii agibeivái čiegus áššin.” (2005: 35).

Muitaleaddji muitala beroštumi sámi áššiide dego livččii duohta eallimis váldon. 1970-loguin morránedje sáme aktivisttat.. Sámit álge bargat rájiid badjel, sihke eará álgoálbmogiiguin ja morráni ovttasbargu maiddái sámiin Davviriikkaid rájaid siskkobealde. Vest lea *Čállet Sámi Verddet* ávvučállagis fágaartiikkaliin *Myhta eamiálbmogiid lagaš oktiigullelašvuodas goaridišgohtán sámeálbmoga ovdánemi!*, čállán mo son oaidná sámi dili ja mo geavahit resurssaid sámi áššiide. Vest muitala su artiikkalis sámi ovdáneami birra, ja muitala maid ahte ovttasbargu eamiálbmogiid gaskkas morráni 1970-logu rájes. Vest geahččá kritihkalaččat resurssaid geavaheapmái ja bidjá stuorra gažaldat mearkka leago veara bargat ovtas eará eamiálbmogiiguin. Vest erenomážit deattuha ruhtadili, mii dagaha váttisvuodaid eamiálbmogiid ovttasbargui. Paralleallan dán artiikkala ja romána ráiddu sáhtta geahččat go Vest artiikkalis juohká sámi álbmoga njeallje jovkui. Namalassii vuostas

jovkui, sii geat leat sápmelašvuhtii beassan. Dán joavkku son govve ahte sii barget iešguđetge sámi organisašuvnnain ja servviin, sis lea čielga sámeidentitehta ja birgejit dábálaš bures servodagas. *Árbbolaččat* ráiddus mii oaidnit dán joavkku olbmuid bures. Mii beassat dovddadit Ándde-Márggehin gii álggaha sámi searvvi. Áigi ii lean liikká laddan dasa ahte sámi searvá vulge olbmot mielde. Dat mii lea erenoamáš lea oaidnit man láhkai Ándde-Márgget bijai iežat sielu dán doibmii, son háliidii ahte dát galggašii doaibmat. Go ii mannan nu go lei smiehttan, de válddii son iežas badjelií vuolláneami. Nubbi sámi searvi mii álggahuvvui románas, válddii vuodu Ándde-Márggeha rahčamiin ja ollašuhttit su áigumuša servviin.

Duohta dilis sámis leat maiddái idealisttat geat leat álggahan dan garra barggu oazžut servviid julggiid ala, ja morihahttit beroštumi sámi áššiide sihke eiseválddiid ja sámi álbmoga gaska. Nuppi máilmmi soadi maŋŋá, rievdatedje eiseválddit oainnu sámiid hárrái. Sámit morránedje ja bealuštišgohte árbevieruideaset, garra dáruiduhttinpolitihkka maŋŋá. Kolonijapolitihkka rievddai muđui máilmmis, ja ii lean šat seammá álki vealahit álbmogiid. Báikkálaš searvvit vuodđuduvvojedje, Kárášjohkii jagi 1959, Guovdageidnui 1963. Suoma bealde 1970-loguin ásahuvvui Sámi Parlameanta – Sámediggi. Sámit dáhtto ieža dál beassat stivreagohtit iežaset áššiid. (Solbakk 1997:224-278.)

Lea hui miellagiddevaš oaidnit mo muitaleaddji *Árbbolaččat* ráiddus bidjá sisa duohta dáhpáhusaid. Mii oaidnit man láhkai sáme áššiid ovddideapmi morráni ja buohtastahttit duohta dillái mii lei 1960-1970 loguin. Mii oaidnit hui suohttasit man láhkai sámeáššiid berošteaddji Heaika, illuda go fuobmá ahte eará sajiin go sin báikkis maiddái barget sámi áššiiguin. Lea maiddái miellagiddevaš oaidnit man láhkai sápmelaš čilgejuvvo muitaleaddji bokte *Árbbolaččat* ráiddus. Sápmelaččat jávohisvuodain čájehit ahte sii eai leat ovttaoaivilis. Dán vuogi eai ádde eará álbmogat, ja nu šaddet dáhpáhusat gos eai gulahala. Heaika lea dákkár olmmoš, ja sus leat mánggat vásáhusat mat čilgejuvvojit románas gos son ii de gulahala nuppiin. Dáža kultuvrras lea nu ahte jávohisvuodain miedat maid nubbi dadjá, sámi kultuvrras fas justa nuppi láhkai. Sámiid ovdáneami dáfus ferte

varra geahččat maid dán jávohisvuoda. Sámit fertejedje jietnadišgoahit vai dili buorránišgođii.

Heaika gullá dan seammá jovkui, maid lean ovdal namuhan, romána ráiddus masa Ándde-Márgget maid gullá. Heaika lei mielde sihke dan vuosttas sámi searvvis, ja vikkai maid leat mielde dan nuppi sámi searvvis mii álggahuvvui Girkosiidii. Eará persovnnat mat gullet dán jovkui, leat Eetu gii lei gielddapolitiikkár. Eetu lei viššalit mielde vuosttas sámi searvvi ovddastit, muhto go nuppes fas álggahedje de son gal eahpidii daid evttohusaid mat eai mannan gieldda čađa. Lemet ja su eamit leigga maid mielde searvvi bargguin, muhto fitnodathommát válde áiggi ja soai eaba sáhtán searvat šat de searvvi doaimmaide. Issát lei maiddái viššalit mielde vuosttas sámi searvvis, nuppi sámi searvvis mii álggahuvvui ii lean son gal šat mielde iežas dili dihte.

Čilgejuvvo románas man láhkai odđa olbmot fas viššalit ovddastedje sámi áššiid, ja mo sii gehčče ovddasguvlui. Odđa searvvi mielde bohte maiddái odđa jurdagat. Nugo Vest muitala fágaartiikkalis ahte sápmelaččat serve bargat ovttas eará eamiálbmogiin, de dáhpáhuvvo nu maiddái *Árbbolaččat* románas. Mii beassat oaidnit mo searvvi barggut ovdánit. Álggos ledje váldodoaimmat oazžut searvvi álggahuvvot, dainna ráhčai Ándde-Márgget. Vuosttas searvi heaittihuvvui, muhto vuodđu lei biddjon. Searvi go nuppes čuožžilii, beasai vajot álggahit áššiin bargat mat ledje hástalussan sámiide, sii eai šat dárbbášan bargat dan ovdii ahte searvi galggai dohkkehuvvot. Áigi lei laddan sámi searvvi ásaheapmái, ja vurdojuvui ahte sámi áššit ovdánedje. Lea miellagiddevaš oaidnit man láhkai muitaleaddji romána ráiddus čilge mo eanuleagi smávva giláži ássit morihedje ja fuobmájedje ahte eará sajis maid leat sápmelaččat. Searvvi ja muđui servodaga ođasmahttimis bohte vejolašvuodát mat eai lean leamaš ovdal, ođasmahttin buvttii mediaid ja oktavuodaid eará riikkaid ássiide odđa vugiid bokte.

“Muhtun beaivve beallji fáhtii vahágis sámegiela ođassáddaga ja dálkedieđáhusa radios. Dat bođii suomaradios. Muhto Nillá lei gulastan, ahte dážaradioge sáddii ain muhtumin sámegiela sáddaga, muhto ii máhttán muitalit aiddo guđe beaivve ja galli áigge. Heaikkas ii lean eará ráđđi go dasges váldigoahtit čielgasa. Son guldalii gierdavaččat amas dárogiela gitta dassái, go gullostii viimmat oahpes jietna. Son merkii bajás diibmoáiggi. Sámegeleat radiosáddagiid bokte sutnje rahpasii áibbas ođđa máilbmi. Ii sámeservodat nu jámas leange go son lei gáddán. Son lei juo jáhkkan ahte buot lei bisánan sámesearvvi nohkamii. Muhto maid vel, viiddis Sámeeatnamishan dáhpáhuvai liikká ollu. Olbmot dolle čoaikkimiid, lágidedje kulturdeaivvadeamiid ja gáibidedje duon ja dán. Heaika fuomášii ahte son han lei gusto eallán ollásit seahka siste ja gáđai, go ii lean ovdal dádjadan radio hommát.” (2002: 229).

Duohta dilis serve sámít 1970-logus riikkaidgaskasaš álgoálbmogiid oktasašbargui. Sápmelaččat ledje mielde vuodđudeamen Eamiálbmogiid Máilmmiráđi (WCIP) jagi 1975. Sápmelaččat šadde oassin riikkaidgaskasaš álgoálbmotlihkadusas. (Solbakk 1997: 249.)

Árbbolaččat ráiddu goalmát oasis oažžu sáme searvi gussiid Kanadas. Sáme searvi lei ilus go ná guhkás jo ledje ollen ja besse gullat mo eará álgoálbmogiin lei dilli.

“Sámeseaivvi gudneguossit bohte sohppojuvvon áigge. Guokte inuihttaalbmá ja indiánanis. Sii barge Kanadas juoga álgoálbmotorganisašuvnnas ja ledje Sámiráđi ávžžuhusas bovdejuvvon Sápmai, man oktavuodas galge oassálastit maiddái sámeseaivvi eahketdoaluide. Sámeseaivvi ovdaolmmoš vaccii mikrofovonna lusa ja álggahii: -Buorit olbmot! Dát lea midjiide stuorra illubeaivi. Ii dušše min searvai, muhto oppa sámeservodahkii. Áššit ovdánit nugo lehpit fuomášan. Eat leat šat okto rahčamin. Miehtá máilmmi leat vealahuvvon álbmogaččat

čuorvugoahtán vuoigatvuođaideaset manŋái. Eat sáhte šat dohkkehit dan dili, mas min váhnemat leat eallán. Áiggit leat nuppástuvvamin. Mii leat ieža huksegoahtán alcceseamet ođđa ja buoret boahtedáiggi... “ (2005:58-59).

Sámi organisašuvnnaid ovdáneami sáhtta juohkkit máŋgga áigodahkii. Vuosttas áigodat álgá álggus 1900-logus ja bistá 1948 rádjái, nubbi álgá 1948. Nuppi áigodaga sáhtta fas juohkkit njeallje sadjái. Organisašuvdna ovdáneapmi lea juhkon das makkár mearkkašupmi dat lei sámiide. Dás mu čállošis muitalan mun dan áigodaga birra mii namuhuvvo *Árbbolaččat* ráiddus. Namalassi nubbi áigodat. Mun válddán ovdamearkan muhtun organisašuvnnaid čájehan dihte sámi organisašuvnnaid ovdáneami.

1948 vuodđuduvvui NBR (Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi), dát lei ealáhusorganisašuvdna mii galgai bealuštit boazodoalloássiid. Ruota bealde vuodđuduvvui sullasaš organisašuvdna, Ruota Sámiid Riikkasearvi. Sámeráđdi vuodđuduvvui 1956. Sámeráđdi galgá leat oktasaš orgána Suoma, Norgga ja Ruota gaskkas. Jagi 1992 šattai maiddái Ruošša mielde Sámirádis. (Hætta 2002: 169-179).

Jagiid 1978-1987 lea dan áigodat mas leat eanemus rahčamušat sámi organisašuvnna historjjás. Buodus dás lei ahte eiseválddit ja ráđdehus fertejedje ráđđádallat sámi organisašuvnnaiguin, sihke vuoigatvuođa gažaldagaid eatnamiidda ja čáziide. Dát mielddisbuvtti šiehtadallamiid sámiide iežaset álbmotválljejuvvon orgána. (Hætta 2002: 174-175).

Vest vuosttas románas *Johkagáddái nohká boazobálggis*, čájehuvvo maiddai mo morráneapmi sámi áššiide lea ovdánan. Vest áhčči gii lei mielde bargamin sámi áššiiguin, jámiid girdilihkohisvuođas go lei leamašan mielde ovddasteamen sámiid.

Vest čilge fágaartiikkalis mii lea *Čállet sámi verddet*, nuppi joavkku birra, ahte sii dihtet iežaset leat sápmelaččat ja eai dađe eambo das beroš. Sii sámástit sámevuovlluin, dasgo dasa leat hárvánan. Dát joavku ii beroš

ráhčat sámeáššiiguin ja servodatáššiiguin. Doppe leat sihke nuorat buolva ja váhnenbuolva, geas lea mánnávuoda rájes leamaš sámegeiella ruovttugiellan ja geat leat bajásšaddan sámi servodagas. Dás sáhtán namuhit *Árbbolaččat* ráiddus Birggeha ja *Ándde* bearraša oktan mánáin. Birgget lea doaimmalaš nisu, gii gohkke ruovttu ja deháleamos áššit su beaivválaš eallimis lea ruovttu ja mánáid fuolahit. Risten lea hui ovttalágan go Birgget, ja son maiddá báhccá ruovttuguvlui, ja oažžu bearraša. Heandarát maiddá lea dakkár olmmoš gii ii searvva politihkalaš ja servviid doaimmaide. Livččii galgan jáhkkit ahte son livččii dás mielde, go leai nu buorre skibir sihke Heaikkain ja Issáhiin, muhto eaba Issát guovttos lean dakkárat geat barggaiga viššalit oažžut eambbosiid searvvi doaimmaide mielde. Dán joavkku jurddašuvuohki leai ahte áššit main bargá gullá dušše oahppan ja lohkan olbmuide.

“Guovllu sámiin muhtumat bisso hui galmmasin dänge searvá, vaikko vel ii dárbbasan šat leat mihkkige roahkkadiid levget sápmelašvuoda beales. Ii lean miella. Ii dat gula munnje, dat lea daid lohkan olbmuid ášši, gáddet buot diehtit, jurddašedje soapmásat. Eanet go sieiva vuostálastit ledje goittot dakkárat, geain ášši ii čuoččáldahtán makkárga čielga dovddu, ii vuostálastima iige áddejumi. Sii ledje álo eallán ná, buot dagai sidjiide loahpa loahpas ovttá, mii ii njuolgga guoskan sin beaivválaš eallimii. Sii ledje duhtavaččat, go ain juogaláhkai rihpihedje badjel beavvi eaige geahččalan viidáseappot váikkuhit iežaset eallima sisdollui.” (Vest 2005: 35).

Goalmát joavku maid Vest namuha su artihkkalis, leat sii geat leat boarrásat, geat ellet árbeviero mielde. Vest muitala ahte sii ellet bákčasiin, oktovuodain, ruhtavátnivuodas, muhto iežaset eallinfilosofijain juogaláhkái rihpihit beavvis nubbái. Dán joavkku ovddasta Hemmo-eanu, áhkku, maiddá heastaalmmái ja Riittä. Hemmo-ednui mii beassat bures oahpásmuvvat, románas muitaleaddji čájeha man láhkai Hemmo birge oktovuodain maŋŋá Riittä jápmima. Hemmo lea hárvánan bargat, ja oktovuoda doarru bargguin. Oktovuoda dovdu lassána made eanet

geanoheapme šaddá. Hemmoi lea dinenbarggut apmasat, son lea ealihan bearraša eanadoaluin ja lea háhkan luonddu bokte dan maid dárbbáša. Áhkku lea maid álohii ruovttubargguin bargan, son lea viššalis ja barggánis áhkku. Hemmo ja áhkku buolvvas ja fas Ristena ja Heandaraga buolvvas oaidnit mii man stuorra rievdadusat leat leamaš romána ráiddu servodagas ja eallindilis. Heastaalmmái, Máhte-Máhtte, gii románas dine heasttain vuojihit sihke olbmuid ja dávviriid, dovdá maiddái bures man stuorra rievdamat servodagas leat. Son gullá maid dán jovkui, geat ealihit iežaset árbevirolaš doaimmaid bokte. Servodaga ovdáneami ja rievdama geažil ii dárbbášuvvo šat heastaalmmái. Biillat ja tráktorat leat váldán heastta doaimma. Liikká go heastaalmmái ii leat seammá boaris go Hemmo ja áhkku, de gullá son dán jovkui danin go son bargá árbevirolaš doaimmain, iige háliit heattihit ja ođasmahttit dán. Leat gal eará olbmot geat maiddái vuosttildit ođasmahttima, muhto sii liikká fertejit čuovvut ovdáneami. Mun de čujuhan snihkkáarii, gii ii háliidan gaikut dološ vistti, mii lea nanu ávdnasiiguin huksejuvvon.

Románas bohtet ain ovdán olbmot geat eahpidit servodaga ovdáneami. Ollosat bidjet gažaldatmearkka dasa lea go sámi eallin nu go árbevirolažžan dovdat dan, oalát jávkamin ja vajálduvvamin. Seammá gažaldagat gávdnojit otná sámi servodagas. Dáruiduhttinpolitihkka leamaš dan mađe garas, ahte nagodii dagahit ahte ollu guovlluin nogai sámegeiella ja maiddái sámi kultuvra jávkkai. Ii leat nu álki ahte dušše ealáskahttit fas sámi kultuvrra, erenoamážit riddu guovlluin lea leamaš garra dáruiduhttin. Mun áiggun boahhte vuolit kapihttalis čájehit man láhkai sámegeiella dilli lea, ja buohtastahttit romána fáttáid duohta diliin.

Dás mun joatkkan čájehit Vesta juohkima sámiid joavkkuide. Njealját ja mañimuš jovkui gullet sii, geat leat gáidan dahje gahččan ollásit servodaga olggobeallai. Vest čilge lagabui dáid olbmuid, sii geat eai leat vázzán go dan bákkolaš skuvlla, sii eai searvva servviide. Vest dadjá maiddái ahte dán joavkkus leat olbmot geat eai nákke čuovvut servodaga ovdáneami leavttu geažil. Dáin olbmuid leat sosiálalaš váttisvuodát dego bargguhisvuolta, jugešvuolta ja eará váttisvuodát. Njealját joavku gávdno

maidáa Vesta romána ráiddus. Mii beassat álggos jo románas dovddadit olbmui geain ii leat bargu, ja jugsuodain vigget gokčat bákčasiid. Issát lea buorre ovdamearka man láhkai olmmoš sáhtá rievdat. Ovdalgo Issát gávnnaiežas eallindoaimma, de lei son maid hui juhkki. Sus ii lean bargu, ja ovttastalai earáiguin geat ledje seammá dilis. Heikka lusa lávejedje vuolgit guossái, ja doppe sii juhke. Hoteallahuksen buvttii ollu jurdagiid báikki ássiide. Sihke buori ja bahá beliid birra hálle hotealla huksema geažil. Muhtumat balle ahte sii geat ledje jo gahččan olggobeallai servodaga, vel eanet juhkagohte. Nu dáhpáhuvai Heikka- Máret Hánsii, son jorai hoteallas ja ruđahisvuoda geažil šattai anuhit juhkamusa eará gussiin.

“Sihkkareamos dáidá leat čohkkát gáimmi beavddis, geas lea ruhta ja váldi. Dáid manimus áiggiid Heikka-Máret Hánsa lei šaddan aivve anuhit jugástaga, muhto ii sáhtán šat nuge. Hoteallas dihte ahte son lei nohkon ruđas, ja hoavvameašttir lei gielđán su boahtimis. Ovdeš juhkanskihparat dihte man dilis son lei dál ja garvvašedje su, Lintonen, Elle-Sámpá ja earát.” (Vest 2002: 61).

Románas muitaleaddji čájeha man láhkai bargguhisvuotta bilida olbmo iešdovddu. Bargguhisvuotta čuohá buot osiide eallimis. Heandaris maid bohte váttisvuodát go bargu ii lean. Son álggii juhkat ja buot eallimis šattai nu lossat. Mihtuid maid lei bidjan šattai váttis olahit. Sus lei moarsi ja leigga plánen dálu hukset, muhto barggu haga ii lean vejolaš dan dahkat. Heandarát gokčagođii bákčasiid jugsuodain. Jugsuodas beasai eret fas go barggu oaččui.

Bargguhisvuotta buktá ollu sosiálalaš váttisvuodaid. Dát leat oktasaš váttisvuodát juohke servodagas, ii dušše álgoálbmogiid gaskkas muhto leat váttisvuotta mii lea oktasaš juohke servodagas máilmmis. Muhtumat vigget gokčat iežaset gillámuša jugsuodain, olusat masset bearrašiid.

4.4 Sámegeiela dilli

Árbbolaččat- ráiddu logadettiin sáhttá oaidnit man láhkai sámegeiela giellageavaheapmi rievdá. Muitaleaddji muitala mo mánát leat heitán gaskaneaset geavaheamen sámegeiela. Suomagiella lea vuotimin sámegeiela badjel. Go skuvlii álge mánát heite sii hállamis sámegeiela.

“Gánddaguovttos stoagaiga stobus. Sudnuide sámegeiella ja báikkálaš eallinvuohki lei vel lunddolaš ášši, muhto virošeigga das sihkkarit viehka fargga, go álggášeigga skuvlii. Áiggit rivde ja vierut nuppástuvve – gosa guvlui, dan ii sáhttán oktage diehtit.” (2005: 218).

Mánnga sajis romána ráiddus bohtá ovdán fuolastuvvan sámegeiela geavaheapmái. Muitaleaddji čájeha man láhkai giella jávká ja mo olbmot heitet geavaheames sámegeiela. Vuosttažettiin giellarievdama fuobmá mánáid gaskkas. Ruovttus mánát hállet sámegeiela, skuvlii go álget rievdá giella ja majoritehta giella vuoitá. *Árbbolaččat* ráiddus sámi searvi bargagohtá oažžut sámegeiela skuvlii sajáiduvvot.

“Sámegeiel oahpahus lei beassan bures álgui gieldda skuvllain. Iige dál lean šat jearaldat das ahte galggaigo sámegeiela oahpahit guokte vai golbma diimmu vahkus, dál gáibidedje ollu eanet. Dát skuvlaoahpahusa ovddideapmi lei diedusge hui guovddážis odđa sámesearvi doaimmain.” (2005: 36).

Sámegeiella lea leamaš garas dáruiduhttinpolitihka vuolde. Nuppi máilmmes soadi manjá álge eiseválddit čájehit ovddasvástádusa sámegeiela oahpahusa ektui. Norgga bealde 1947 dollui čoahkkin Romssas gaskal sámi áššedovdiid ja departemeantta. Čoahkkimis mearridedje hilgut dáruiduhttima mii lei leamaš skuvlapolitihkkan 1860-rájes. Jagi manjá bođii evttohus Sámi skuvlalávdegottis ahte galge lágidity sámegeiel oahppogirjiid, lágidity sámegeiel oahpahusa oahpaheddjiide, sii evttohedje

maiddái álggahit sámi álbmotallaskuvlla ja lágide diehtujuohkinčállagiid sámegeilli. Finnmárkku skuvllastivrrat vuosttaldii sámegeiela. Skuvllastivrrain ledje dážat ja sii eai beroštan sámi oahpahasas. Girko- ja oahpahasdepartemeanta guldalii sámi organisašuvnnaid ja háliidedje vuosttažettiin buoridit sámegeiel oahpahasas sámi válde guovlluin. (Solbakk 1997: 228-230).

Dáruidehttin mielddisbuvttii ahte ollu sápmelaččat masse iežaset giela, dát mielddisbuvttii maiddái dan ahte sámegeiella šattai juoida negatiivan. Vuodđoskuvlla lánka jagis 1967 attii vejolašvuoda beassat oahppat sámegeiela Norgga bealde. Sullasaš vuoigatvuodát bohte Supmii ja Ruttii 1980-logus.

Norgga vuodđolágas čuožžu ahte dat lea stáhta ovddasvástádus ahte sámiin lea vejolašvuoda ovdánahttit ja sealluhit sin giela, kultuvrra ja servodateallima. Giellalánka ráhpá vejolašvuoda sealluhit ja ovdánahttit sámegeiela. Lánka dadjá ahte sámegeiella lea seammá árvosaš go dárogeiella. Liikká leat hástalusat danin go dáruidehttin manai nu guhkás ahte olusat masse gielaset, ja dagahii ahte sámegeiela stahtus ii leat nu badjin. Vaikke giellalánka dadjá ahte sámegeiella galgá leat seammaárvosaš go dárogeiella, de dat ii buvtteduohta gova servodagas. Sámegeiela giellaovdánan bargu manná hui njozet. Sámegeielas leat stuorra hástalusat go mis leat mánggat sámegeielat, ja dain leat iešguđetge riektáčállinnorpmat. Giela geavaheapmi lea maiddái dehálaš oassi, čoahkkimiin válljejuvvo dávjá sámegeiella eret jos leat moattis geat eai hálddaš sámegeiela. Majoritehta giella vuoitá. (Hætta 2002: 119-121.)

Sámegeielas leat ollu hástalusat, vai sámegeiella galgá šaddat ealli hállangiellan de ferte mánáide oahpahit sámegeiela. Guovddáš sámiguovlluin gal geavahuvvo sámegeiella, muhto das lea nu geanohis sadi ahte dat vajot voittahallá stuorát giellii. Nugo mii diehttit leat ollu sápmelaččat massán gielaset, mánggaid sivaide geažil. Garra dáruidehttima dihte, šadde olbmot heahpanaddat ja čiegadit sin gullelašvuoda sápmelašvuhit. Buolvvat geat vásihedje dáruidehttima, heite sámegeiela

hállamis. *Árbbolaččat* ráiddus fuobmá maiddái man láhkai dilli rievdá. Heaikka skuvllaáiggis šadde mánát sáddejuvvot internáhta dillái. Ii ožžon sámegiela hállat, ja mánát galge dan bokte suomaiduvvot. Sámegielas ii lean árvu iige boahtteáigi. Dilli maid Heaika vásihii lea seammálágan dilli maid ollu sápmelaččat leat vásihan. Garra skuvlladili leat ollu sápmelaččat vásihan. Sii fertejedje eret ruovttus, ja dušše luomu in besse mánát ruoktut. Sámegiella ii galgan gullot, ja mánáid ránggáštedje jos sii ribahedje iežaset giela hállat. Internáhta ja skuvlla dilli lea leamaš fáddán mánaga sámie románain. Ja lea maiddái fáddá mii lea guoskan ollu olbmuid, ja báhccán bahča muitun mánnávuodas. Dilli rievddai, bargagohte sámegiela oazžut fas skuvlii. Otne leat mánngaid guovddáš sámie gielddain oppalaš sámegiel oahpahus.

Árbbolaččat ráiddus fuobmá mo terminologiiija rievdá. Dialogaid bokte oaidnit mo geavahuvvojit suomagiel sánit ja maiddái ahte namat leat suomagillii. Dego kafea Tunturin Helmi. Terminologiiija birra go lea sáhka de leat erenoamážit garrudan sánit mat leat suomagillii. Dát čájeha dan ahte kristtalašvuolta leai stuorra ja dehálaš oassi sámie álbmoga eallimis. Go gárrudedje vieris gillii, de ii lean varra nu garra sánit sin mielas go jus sii livččii garrudan sámegillii.

Gielavealaheami oaidná Viljo bokte, mo son ferte ráhčat go son ii hálddaš majoritehta giela seammá bures go eatnigiela. Viljo dilli čájeha čielgasit duohtavuoda, olusat leat gillán vealaheami gielaset geažil. Seammá fáttá oaidnit maiddái Vest *Eallinbihtát* románas, gos Peter vealahuvvo go ii leat seammá nális go majoritehta.

4.5 Máhte báikki vuoiŋŋalaš eallin

Dat mii maiddái lea miellagiddevaš geahččat *Árbbolaččat* ráiddus lea man lágan eallinosku lea. Máhte báikki ássit leat hui kristtalaččat. Ráiddus vuhtto ahte læstadianisma lea vuodđun sin oskui. Sii dollet viššalit

čoakkalmasaid, ja dat lea dakkár dáhpáhus mii čohkke olbmuid. Dat mii čájeha erohusa sámi gilážiin lea ahte muhtun sajiin Sámis lea kristtalašvuohta nannosat go eará sajis. *Árbbolaččat* ráiddus eat gula ulddaid ja eará áššiid sámi oskkus, muhto aivve fal kristtalašvuođa birra. Ii daddjo njuolgga ahte lea læstadianisma mii lea vuodđun, muhto dan sáhtta vuohhtit go olbmot ain čoahkkanit čoakkalmasaide. Kristtalašvuohta leai doarjjan olbmuide losses áiggis. Dat muitalii earret eará ahte jugešvuohta leai suddudeapmi, ja nu sáhtii jedđehusa viežžat kristtalašvuođas. *Árbbolaččat* ráiddus lea Heaika son gii ii duohtat alkohola. Sus leat gal skihpárat geat juhket. Issát lea son gii viežžá jedđehusa alkoholas, muhto go heaitá juhkamis de son maid lea gullan dovddastusa sániid ja idii čoakkalmasaide.

“Čoakkalmasguossit čuvvo dárkilit, go soai lávkiiga sisa. Issát lei heaitán juhkamis ja lei bargguidis bokte gullan vuosttas geardde eallimis áigge dovddastusa sáni. Dat atti sutnje iešsiharvuoda. Son geahčai roahkka olbmuid guvlui, dearvvahii sárdnealbmáid ja ođđa girkodulka giedas ja čohkkedii dasto Nillá ja Máhte báldii ovddimus ráđđii.” (2002:82)

Lea maiddáai hui suohtas mo muitaleaddji govve Issáha ja Heaikka čoakkalmasain. Heaikka mielas Issáhis lea čábbámus jietna olles searvegottis. Dát čájeha Heaikka dovddu go oaidná mo vilbealli earáhuvvá go beasai rivttes geainnu ala. Heaika čilge maiddáai iežas oainnuin, man láchkai ođđa áiggit bohtet maiddáai čoakkalmasaid hárrái. Nuorat buolva ii šat boađe, ja nu nohkagoahtá čoakkalmaseallin maiddáai.

“Heaika čuovvui dárkilit, mii dáhpáhuvai. Áiggit ledje jorggiheamen, mii attii dáidda čoakkalmasaide áibbas iežaslágan dovddu. Siidda boarrásat eaba veadján šat dakkár dilálašvuođaide. Dál sudno sajis čohkkáiga Nillá ja Máhte-Máhte, geat leigga ovdal hui dilssit čoakkalmasaide. Issáha čáppa jietna gullui buot earáid jienaid bajábealde. Nillá guovttos Máhtiin oruiga álggos vehá eahpideamen, muhto searvvaiga soaige vehážiid oahpes sálbmii. (2002: 82).

Jovnna-Ánde Vest čállá maiddái kristtalašvuođa birra *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* románas. Čoakkalmasaid lei dábálaš doallat. Olbmot dolle vuoruid mielde deaivvademiid iežaset geahčen. Mii oaidnit *Árbbolaččat* ráiddus ahte seammá osku lea vuodđun go Vest vuosttas románas. Dat mii duođašta ahte lea sáhka Læstadianismmas, leat lihkadusat.

Dán barggus lean mun guorahallan Jovvna-Ánde Vest *Árbbolaččat* ráiddu. Barggu metodalaš duogážin lean geavahan Metodalanja teakstaimmaneanta lahkonanvuogi persovnnadulkomis. Metodalanja geavaheapmi dahká ahte teavstta guorahallá hui teknihkkalaččat, dáinna vugiin sáhtta gávdnat teavsttas dakkár áššiid maid muđui ii ozašii. Teaksta šaddá vel eanet miellagiddevaš jus dasa čatná vel eará dulkonvugiid. Daid jagiid go mun lean lohkan sámegeiela girjjálašvuoda, de lean erenoamážit fuobmán álgoálbmotteavsttaid dulkodettiin lea stuorra ovdamunni dovdat teavstta kultuvrralaš duogáža. *Árbbolaččat* romána ráiddu fáttáid lean guorahallan kultursiskkáldas áddejumiin. Mun lean stuorra beroštumiin lohkan Arnold Krupata ja Harald Gaski čállosiid etnokritihka birra. Áigi lea láddan álgoálbmot girjjálašvuodas ásahtit sierra vugiid mo dulkot álgoálbmot teavsttaid.

Árbbolaččat ráidu doaibmá historjjá mitalussan, ja ollu dáhpáhusaid romána ráiddus sáhtta buohtastahttit duohta diliin Sámis. Mun lean mu dulkomis čájehan makkár historjjálaš dáhpáhusat leat paralleallan ráiddu fáttáide.

Mu dulkoma ektui lean maddái geahčadan girječáli eará teavsttaid. Mun lean čájehan man lágan oktavohta lea čáli teavsttaid fáttáiguin. Mun lean sihke su eará románaid fáttáid veardidan *Árbbolaččat* ráiddu ektui, ja lean maddái čájehan oanehaččat čáli fagaartihkkalii.

Čáli girjjit leat hui miellagiddevaččat sámi servodaga ovdáneami harrái. Čállis lea buorre giella ja mitala historjj. Fáttáid dáfus lea ollu maid sáhtta guorahallat, mu dulkomis lean mun deattuhan ođasmahttima ja ovdáneami sámi servodagas. Teavsttas leat maid ollu vuolit fáttát maid sáhtta buohtastahttit čáli eará románaid fáttáid ektui, eksisteanssalaš gažaldagaid

dego oktovuohhta. Dáid fáttáid lean veaháš guoskkahan persovnnadulkomis. Persovnnadulkomis manne dávjá jurdagat olbmuide geaid dovddan. Die lea okta stuorra čehppodat mii Jovnna-Ándde Vestas lea. Son dahká persovnnaid su teavsttain nu jáhkehahttin ahte orru dego lohkki dovdá sin.

Árbbolaččat ráiddus leat ollu persovnnat geat leat miellagiddevaččat. Persovnna dulkoma ektui livččii miellagiddevaš maiddá geahččat makkár erenoamáš doaimmat eará persovnnain leat, earret go Heaikkas, gean mun lean deattuhan mu dulkomis. Vest lea hui čeahppi čilget iešgudetgelágan olmmoš tiippaid. *Árbbolaččat* trilogijas leatge olmmoštiipat geat gullet juohke sadjái sámi servodagas. Dán barggus lean mun erenoamážit geahčadan Heikka ja su doaimma.

Háliidan loahppasátnin geavahit sitáhtta mii čilge *Árbbolaččat* girjjiid hui bures:

“Boares buolvva manjá boahtá ođđa buolva, mii doalvu eallima ovddosguvlui.” (Vest 2002: 269).

GÁLDUT

Fanon, Frantz 1997. *Svart hud vita masker*. MediaPrint, Uddevalla AB. Uddevalla.

Gaasland, Rolf 2004: *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget. Oslo.

Gaski, Harald 1998. Den hemmelighetsfulle teksten: Joikelyrikken som litteratur og tradisjon. *Vinduet* 58. årgang, Nr.3, Oslo.

Gaski, Harald 2006. *Joiken – samisk musikk i verden eller verdensmusikk*. Deaddilkeahes giehtačálus.

Gaski, Harald 2006. *Sámi čállit*. ČállidLágádus. Kárášjohka.

Gaski, Harald 2005. Jovvna-Ándde Vest Árbbolaččat-trilogiija. *Sámis Nr. 1 2005*.

Gaski, Harald ja Solbakk, Aage 2003. *Jođi lea buoret go oru*. ČállidLágádus. Kárášjohka.

Hætta, Odd Mathis 2002: Samene Nordkalottens urfolk. Høyskoleforlaget. Kristiansand.

Kuokkanen, Rauna 2000. Towards an 'Indigenous Paradigm' from a Sami Perspective. *The Canadian Journal of Native Studies* Vol.20, No.2.

Krupat, Arnold 1992. *Ethnocriticism Ethnography History Literature*. University of California Press. Berkely an Los Angeles.

Krupat, Arnold 2002. Nationalism, Indigenism, Cosmopolitanism; Three perspectives on Native American Literatures. *Red Matters. Native American Studies*. Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Metodalatnja, 2007: *Metoderommet*. www.čujuhus:
http://gandalf.hf.ntnu.no:9080/temp/textpraxis/utredningsrom_litteratur_3.1
Romssa Universitehta.

Otterbech, Jens 1920. *Kulturverdier hos finder*. Kristiania.

Porsanger, Jelena 2005. “*Bassejoga čáhci*” *Gáldut nuortasámiid eamioskkaldaga birra álgoálbmotmetodologiijaid olis*. Dr.art. gráda dutkamuš. Humanisttalaš fakultehta. Romssa Universitehta. Romsa.

Said, Edward 2001. *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten*. De norske bokklubbene. Oslo.

Smith, Linda Tuhiwai 2002. *Decolonising Methodologies: Research and indigenous peoples*. London & New York: Zed Books Ltd.

Solbakk, Aage 1997. *Sámi historjá 2*. Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Solbakk, John T. 1995. *Sámis gáidan teavsttat*. Sámi girjjálašvuoda váldofágabargu. ISL/Sámi ossodat. Tromssa Universitehta.

Utsi, May Britt 2002. *Álgoálbmogiid jienat. Čáallet Sámi Verddet*. ČálliidLágádus. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 1996. *Árbbolaččat*. Davvi Girji o.s. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 2002. *Árbbolaččat*. Davvi Girji OS. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 2005. *Árbbolaččat*. Davvi Girji. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 1992. *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*. Davvi Girji o.s. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 1991. Sápmi servodaga olggobealde geahčadettiin. *Cafe Boddu*. Davvi Girji o.s. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 1992. *Eallinbihtát*. Davvi Girji o.s. Kárášjohka.

Vest, Jovnna-Ánde 2002. Myhta eamiálbmogiid lagaš oktiigullevažvuodas goaridišgohtán sámeálbmoga ovdáneami. *Čállet Sámi Verddet*. ČálliidLágádus. Kárášjohka.